

בעזרת השם יתברך

קונטרס

לשון קדשו

דברות קודש של כ"ק מרן אדמו"ר רבן של ישראל

מרן יואל טייטלבוים זללה"ה

אבדק"ק סאטמאר יע"א

סעודה שלישית פרשת

וירא תש"ב

בענין ויגש אברהם, ובענין וישכם אברהם פפ"ק

- איך מועיל התפילה, ולא נקרא שינוי רצון אצל השי"ת • ביתו של אברהם אבינו היה מקום קדוש • לימוד זכות על הרשעים: כרוך בו סכנה שלא יקל החטא בעינו, ומותר לעשות כן רק בינו לבין קונו, ורק צדיק גמור שבתכלית הוא אוהב את הצדק ושונא את הרשע • גודל העונש בסדום עבור שחטאו "בארץ ישראל" • אֲזַנִּים לְפִתּוֹל • בחובת הלכבות: מלחמת היצר הוא "מלחמה הגדולה" • מדרש פליאה: עכשיו שמת משה יתלו את הקץ על העץ • טעם שהוצרך אברהם ליצא מחוץ לעיר ולא התפלל על ידי הרהור • כשצדיק מבטל גזירה מבני העיר, צריך להחזיר אותם בתשובה • תפילת אברהם נשאר לתועלת לדורות, שתשאר שארית לבני ישראל •

נעתקו בלשון אידיש

בהוספת ביאורים והערות

להבנת הענין

שנת תש"פ לפ"ק

יצא לאור ע"י מערכת לשון קדשו

מאנטריאל קאנאדא - 1-514-585-3040

פאר הגהות און קאמענטארן לאזט א מעסעדזש אויף 1850-352-347. צו נעמען א חלק דורך א קרעדיט קארטל: 2199-673-718

קינטרס קבג

לשמיעת הדברות קודש:

072-3333419 (ארץ ישראל)

718-298-4641 (אמעריקא)

(פון אייראפע 3333419-72-972+)

צו הערן די תורה וירא תש"ב

דרוקט: # → 420 → 1 → 16 (דרוקט אלע נומערן אינאיינעם)

אביסל קלאר (32 מינוט)

☆☆☆☆

• ברכת מזל טוב •

הר"ר רפאל פערלמוטטער הי"ו

לרגל נישואי בנו החתן משה נ"י עב"ג בת הר"ר ברוך יודא פריעדמאן הי"ו

זכות לימוד תורה דרכים יחול על ראשם ברכת רבינו, שהזיווג יעלה יפה, ויזכו להעמיד דורות ישרים ומבורכים, ע"ד ישראל סבא.

•

• יהם יעלו לזכרון •

הרה"ח מוכתר בכתר שם טוב, רחם ומקור רבנו, מרדק בקלה
בכחמורה, הסתופף בצל רביה"ק ז"ע ונפשו קשורה בנפשו

רבי יוסף ז"ל וויינשטאק

ב"ר יחזקאל שרגא ז"ל

נפטר כ"א חשון תשע"א לפ"ק

הרה"ח איש האשכולות, חכם ונבון, מסר נפשו וגופו
למען תלמוד תורה דרכים וצרכי הכלל

רבי חנני' יו"ט ליפא ז"ל פריעדמאן

ב"ר אברהם ז"ל, מעיר סעליש

איש אמונו של רביה"ק ז"ע בהקמת והנהלת המוסדות והקהלה
ורשם בדבר תורתו של רבינו עשרות בשנים
נפטר כ' חשון תשל"ג לפ"ק

האשה החשובה והצנועה

מרת אלטא רישא ע"ה פריעדמאן

ב"ר אלימלך הלוי ז"ל

נפטרה כ' חשון תשר"מ לפ"ק

הרה"ח המופלג בתורה ויר"ש, נועם הליכות, ומרדק בקלה
בכחמורה, מתלמידי רביה"ק ז"ע ודבק בספריו ובאמרותיו

רבי יודא יעקב ז"ל ווערצבערגער שו"ב

ב"ר שלמה הלוי ע"ה

נפטר כ"ב חשון תשס"ט לפ"ק

KolSatmar.com

קושיזות ודיוקים בענין המכסה אני מאברהם

א

[וה' אמר, המכסה] אני מאברהם אשר אני עשה. ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום, ונברכו בו כל גווי הארץ. כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו, ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט, למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו.

ב

קושיא א

להבין שייכות הפסוק המכסה אני מאברהם, עם הפסוק ואברהם היו יהיה לגוי גדול

(א) לכאורה דער פסוק המכסה אני מאברהם אשר אני עשה, [עם הפסוק] ואברהם היו יהיה לגוי גדול, [יש להבין] וואס פאר א' שייכות' וואס פאר א' קישור' האט דאס מיט דעם, 'ווייל' ער וועט זיין א' "גוי גדול", 'איבערדעם' [המכסה אני מאברהם].

ג

רש"י זאגט^א, [דהכוונה בהמשך הכתובים, שאמר הקב"ה] איך האב אים געגעבן ארץ ישראל [וקראתי אותו אב המון גוים, ונמצא שהם בניו] ממילא דארף איך אים ווייזן [משפט הבנים].

[אבל לכאורה עדיין קשה], הקדוש ברוך הוא איז א' כל יכול [ויודע המחשבות והעמידות], ער ווייסט אז אברהם וועט חלילה נישט מהרהר זיין נאך הקדוש ברוך הוא, ער וועט חלילה נישט קיין תרעומות האבן, [וכן] איבער 'דעם' ברויך מען אים מודיע זיין פאר אברהם אבינו.

ד

קושיא ב

ברש"י נדחק לפרש הלשון "למען" אשר יצוה, ובתוספות פירשו כפשוטו, דלכן אני מודיעו כי למען זה יצוה את בניו לשמור דרך ה' וגו', שידעו שרק על ידי זה יזכו לשמירת הארץ

כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו.

רש"י פלאגט זיך [אויף דעם] אויכעט^ב, לויטן תרגום שטימט נישט דער לשון למען.

ה

די בעלי תוספות זאגט דארט אויפן פלאץ^ג, תוספות זאגט [לפרש לשון "למען" כפשוטו^ד, וגם המשך הכתובים (קושיא א), דכוונת הכתוב] ואברהם היו יהיה לגוי גדול וגו', כי

^א ברש"י: המכסה אני. בתמיה. אשר אני עשה. בסדום. לא יפה לי לעשות דבר זה שלא מדעתו, אני נתתי לו את הארץ הזאת, וחמשה כרכין הללו שלו הן וכו', קראתי אותו "אברהם" [כי נתתיו] אב המון גוים, ואשמיד את הבנים ולא אודיע לאב שהוא אוהבי [בתמיה].

^ב ברש"י: כי ידעתיו. לשון חיבה, כמו מודע לאישה (רות ב, א), הלא בעז מדעתנו (שם ג, ב), ואדעך בשם (כי תשא לג, יז). ואמנם עיקר לשון כולם אינו אלא לשון ידיעה, שהמחבב את האדם מקרבו אצלו ויודעו ומכירו. ולמה ידעתיו, למען אשר יצוה, לפי שהוא מצוה את בניו עלי לשמור דרכי. ואם תפרשהו כתרגומו, יודע אני בו שיצוה את בניו וגו', אין "למען" נופל על הלשון.

^ג בדעת זקנים מבעלי התוספות: המכסה אני וגו'. ואברהם היו יהיה. אמר, אילו לא היה עתיד להוליד בנים לא הייתי מגלה לו משפט סדום, כי לאדם שימות בלא בנים שיצוה אותן לשמור דרך ה' ולקבל שכר, מה לו לגלות משפטים. אבל אברהם היו יהיה וגו' כי ידעתיו וגו', ולפי שיהיה לגוי גדול אגלה לו דין של סדום, כי יודע אני בו כי למען דין שאעשה ברשעים הללו יצוה את בניו לשמור דרך ה' ולעשות צדקה ומשפט. למען הביא ה' וגו'. ויזכו לירש את הארץ, שאם לא יהיו שמרים משפט וצדקה לא יזכו לזה.

יִדְעָתוּ לְמַעַן אֲשֶׁר יַצִּיחַ אֶת בְּנֵי וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו, אִיךְ ווִיִּס עַר וועט מַצִּיחַ זיין בְּנֵי, בְּרוּיךְ עַר דָּאָס צו ווִיִּסן דעס ענין פון סדום, בְּרוּיךְ עַר דָּאָס דערציילן [לכנין] אַז ס'וועט זיין 'משפטים' אויף דער וועלט, בְּרוּיךְ עַר דערציילן דעס ענין פון סדום, אַז זיי זאלן ווִיִּסן, וְשִׁמְרוּ דֶּרֶךְ ה' [לעשות צדקה ומשפט] לְמַעַן הָבִיא ה' עַל אַבְרָהָם, זיי זאלן ווִיִּסן אַז דָּאָס איז אין דעם געווענדט, אַז ווען מ'האלט זיך מיט 'משפטיו ותורותיו' וועט זיין "ירושת הארץ"¹, און אַז נישט, וועט זיי דער מקום נישט סובל זיין².

1

אבל גם לפירוש התוספות עדיין צ"ב למה הוצרך להודיע זה מתחילה, כרי שיתפלל על אנשי סדום. והלא גם אם היה מתוודע מזה אח"כ, היה יכול להודיע זאת לבניו

(ב) לכאורה [גם לפירוש בעלי התוספות צ"ב, וכי] איבערדעם בְּרוּיךְ מען אים מודיע זיין פון "פריער"? [ס'איז] דָּאָס זעלבע ווען מ'זאגט אים "דערנאָכדעם" איז דאָךְ אויך די זעלבע תועלת, [כדי שיוכל] עַר זאָל מודיע זיין פֿאַר די קינדער. וואָס בְּרוּיךְ מען אים מודיע זיין פון פריער.

2

קושיא ג

במדרש: מתן תורה גלית לו, נהגה גלית לו, וכי דינה של סדום לא אגלה לו. וצ"ב שייכות הענינים

דער מדרש זאָגט (בראשית רבה מט, ב), **מִתֵּן תּוֹרָה גְּלִיתִי לוֹ, גִּיהֶנָּם גְּלִיתִי לוֹ, און דִּינָה שֶׁל סָדוֹם לְמַחֵר וְאִנִּי מִגְּלָה לוֹ** [בתמיה].

(ג) לכאורה וואָס פֿאַר אַ שייכות האָט דאָ דעס אַלעס, וואו קומט דאָס [הודעת דינה שֶׁל סָדוֹם] צו מִתֵּן תּוֹרָה מיט גִּיהֶנָּם.

ח

קושיא ד

קושיות ודיוקים בפסוק ויגש אברהם

במדרש ורש"י פירשו לשון הפסוק "ויגש" אברהם, רהוא הכנה למלחמה לפנים ולתפילה. וקשה להבין האך שייך לכאן ענין הגשה "למלחמה"

ויגש אברהם ויאמר [האך תספה צדיק עם רשע. אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר] **האך תספה ולא תשא למקום.**

זאָגט דאָךְ רש"י, - ס'איז אַ מדרש' און רש"י ברענגט עס אויכעט, - **ויגש אברהם, אין 'הגשה' אלא למלחמה, שנאמר** (דברי הימים א' יט, יד) **ויגש יואב והעם למלחמה.** און דערנאָך זאָגט ער אין **'הגשה' אלא פיוס, און אלא תפילה.**

¹ עיין זה לקמן באות פד.

² כדכתיב (תהלים קה, מד): ויתן להם ארצות גוים ועמל לאמים יירשו. בעבור ישמרו חקיו ותורתיו ינצרו הללוקה. כדכתיב (אחרי יח, כח): ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אתה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם. ופירש"י: ולא תקיא הארץ אתכם. משל לבן מלך שהאכילוהו דבר מאוס, שאין עומד במעיו אלא מקיאו. כך ארץ ישראל אינה מקיימת עובדי עבירה. ותרגומו ולא תרוקן, לשון ריקון, מריקה עצמה מהם. - [ועיין עוד להלן בהערה ס-סא, מדברי הרמב"ן ורבינו בחינ].

³ בבראשית רבה (מט, ח): ויגש אברהם ויאמר וגו'. ר' יהודה ורבי נחמיה ורבנן, ר' יהודה הגשה למלחמה, ויגש יואב והעם אשר עמו לפני ארם למלחמה (דה"א יט, יד). ר' נחמיה אמר הגשה לפיוס, היך מה דאת אמר (יהושע יד, ו) ויגשו בני יהודה אל יהושע. רבנן אמרי הגשה לתפלה, היך מה דאת אמר (מלכים א' יח, לו) ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר ה' אלקי אברהם יצחק וישראל היום יודע כי אתה אלקים בישראל וגו'. ר"א פשט לה, [שאמר אברהם] אם למלחמה אני בא, אם לפיוס אני בא, אם לתפלה אני בא.

ט

רש"י זאָגט פֿשט" אויף דעם למלחמה, [דלכאורה קשה] וואָס עפעס [למלחמה], אלא הכוונה אויף דיבור קשות.

(ד) [אבל עדיין קשה] ס'איז שווער עפעס דער 'אויסדרוק', מיט הקב"ה 'למלחמה'? ס'איז דאָך עפעס נישט קיין [ווערטער], חלילה ס'איז עפעס אַ שווערער אויסדרוק, צו טון אַ מלחמה מיט הקב"ה? [ואף שהכוונה כפירש"י] ער האָט טאַקע גירעדט קשות, אָבער וואָס הייסט [דער לשון] "למלחמה".

איבערהויפט [וואָס] ער ברענגט דאָך די ראייה [מצינו הגשה] למלחמה [שנאמר] ויגש [יואב], ביי יואב וואָס דאָרט שטייט ויגש, און דאָרט שטייט טאַקע [ויגש יואב והעם] "למלחמה", ס'איז געווען אַ מלחמה ממש, מ'האָט טאַקע לוחם געווען. ווי קען דאָס פאַרהאַנדן זיין מ'זאָל חלילה לוחם זיין מיט הקב"ה. דער "דיבור" איז דאָך, אפילו קען זיין אז ס'איז "קשה", איז אַלץ נאָר געווען "תפילות ותחנונים", נישט קיין "מלחמה".

י

קושיא ה - מתוך הדרוש

[ויען אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָא הוֹאֲלָתִי לְדָבָר אֵל ה' וְאֶנְכִי עֶפֶר וְאֶפֶר. ופירש"י, וכבר הייתי ראוי להיות עֶפֶר על ידי המלכים וְאֶפֶר על ידי גמורו, לולי רחמיו אשר עמדו לי. ולכאורה יש להבין למה הזכיר כאן ענין זה של אֶנְכִי עֶפֶר וְאֶפֶר, ומה שייכות יש לזה עם תפילות].
(הקושיא בדברי רבינו באותו סד)

יא

ישוב הקושיות

הקדמה לישוב קושיא ד (אופן ראשון)

מדרוש שאמרתי בביאור דברי התוספות בפסוק וַיִּשְׁכֶּם אַבְרָהָם בְּבֶקֶר
(עד אחר אות)

לעולם קען זיין [בישוב לשון הגשה למלחמה].
[בשנקדים וואָס] איך האָב שוין געזאָגט דאָס אַמאָל, איך האָב שוין געזאָגט לאַנג [צוריק]^ט, אויף דעם וואָס תוספות זאָגט.
תוספות זאָגט אין חולין (צא: ד"ה מהכא) און אין יומא (כח.), און נאָך עטליכע פלעצער, אין כבא קמא (ס:) (ובפסחים ד.).

יב

בגמרא חולין למדו הא דת"ח לא יצא יחידי בלילה, מפסוק וַיִּשְׁכֶּם אַבְרָהָם בְּבֶקֶר. ויש בפרשתו פסוק כזה בשתי מקומות, א' לאחר הפיכת סדום, וב' בפרשת העקידה [דהנה] די גמרא לערנט אַרויס (בחולין שם) [אז] תלמיד חכם לא יצא יחידי בלילה, פון וַיִּשְׁכֶּם אַבְרָהָם בְּבֶקֶר. [ופירש רש"י, ולא קודם היום].

^ח ברש"י (יח, כג): וַיִּגֶשׁ אַבְרָהָם. מצינו הגשה למלחמה, וַיִּגֶשׁ יואב וגו', הגשה לפיוס, וַיִּגֶשׁ אֱלֹהֵי יְהוּדָה. והגשה לתפלה, וַיִּגֶשׁ אֱלֹהֵי הַנְּבִיא. ולכל אלה נכנס אברהם, "לְדָבָר קָשׁוֹת", ולפיוס, ולתפלה.

^ט בס"ג לך לך תשי"ז (נרפס בחידושי תורה תשי"ז), עיי"ש באורך (גם שם מזכיר שכבר אמר כן מקודם). ועיין גם בס"ג וירא תשי"ז (נרפס שם).

דאָס איז דאָ צוויי מאָל, ס'איז לעולם אין די וואָכעדיגע סדרה שטייט צוויי מאָל "וַיִּשְׁכֶּם אַבְרָהָם [בבקר]".

דאָ [בסוף ענין הפיכת סדום] שטייט וַיִּשְׁכֶּם אַבְרָהָם בַּבֶּקֶר אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם אֶת פָּנָיו ה', דאָ וואו ער האָט מתפלל געווען – אין עמידה אלא תפילה – אויף סדום. און ווידעראום [בפרשת העקידה] שטייט וַיִּשְׁכֶּם אַבְרָהָם בַּבֶּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת חֲמורוֹ, ביי דער עקידה, דאָרט שטייט אויך וַיִּשְׁכֶּם אַבְרָהָם בַּבֶּקֶר.

יג

ובנמרא יש גירסא שנאמר וַיִּשְׁכֶּם אַבְרָהָם בַּבֶּקֶר "וַיַּחֲבֹשׁ אֶת חֲמורוֹ", ולפי זה יליף לה מהפסוק שבעקידה, ועל גירסא זו הקשו התוספות כמה קושיות

אין די גמרא איז דאָ גירסות, [אז] פון וַיִּשְׁכֶּם אַבְרָהָם בַּבֶּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת חֲמורוֹ איז געדינגען אז מ'טאָר נישט אַרױסגיין בלילה. און תוספות פרעגט אויף דעם אַסאָך קשיות.

יד

קושיות התוספות: א] דאצל העקידה לא הלך "יחיד", ב] וגם הלך שם לדבר מצוה, דבוח מותר לצאת אף בלילה, דשלוחי מצוה אינן נווקין. ג] יעור דמהפסוק שבעקידה למדו דאף דוריון מקדימין למצות, מכל מקום אין מקדימין טפי מצפרא. ואם גם הא דלא יצא בלילה למדו מכאן, אם כן איך למדו דאין מקדימין טפי מצפרא בשאר מצות שאין צריכין 'לצאת'

א] קודם [דאצל העקידה] איז ער נישט געגאנגען "יחידי", [דהא שם באותו פסוק כתיב] וַיִּקַּח אֶת שְׁנֵי נַעֲרָיו אִתּוֹ, ביי די עקידה איז ער דאָך געגאנגען מיט שְׁנֵי נַעֲרָיו. ב] דערנאָכדעם דער אל יצא יחידי בלילה [לא שייך במי שהלך לדבר מצוה, דהלא לעולם שלוחי מצוה אינן ניווקין] (פסחים ח:).

ג] דערנאָך פרעגט ער, די גמרא^א לערנט דאָך 'פון דאָנעט' אַרױס אז זרױזין מקדימין לַמִּצְוָה, [און אז] זרױזין [מקדימין] הייבט זיך אָן [נאָר] מַצְפָּרָא און נישט פריער, ווייל ס'שטייט וַיִּשְׁכֶּם אַבְרָהָם בַּבֶּקֶר". [ואם כן האין נלמד מאותו פסוק גם הא דתלמיד חכם לא יצא יחידי בלילה, הלא לפי מה דאמרין דאין מקדימין טפי מצפרא, נמצא] ער האָט דאָך נישט געדאַרפֿט צו גיין פריער [אל העקידה, ווייל] ס'איז נישטאָ קיין זרױזין מקדימין למצות פריער, [ואם כן] איז דאָך נישט געדינגען פון דאָנעט אז אל יצא יחידי בלילה, [שהרין] 'פאַרדעם' איז ער נישט געגאנגען [בלילה, משום דאין ענין להקדים טפי מצפרא].

טו

ולכן כתבו התוספות דאין לגרום "וַיַּחֲבֹשׁ אֶת חֲמורוֹ", אלא ילפותא דלא יצא יחידי בלילה, הוא מהפסוק וַיִּשְׁכֶּם אַבְרָהָם בַּבֶּקֶר אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם". דשם הלך ביחדי, וגם לא היה שלוח מצוה

זאָגט תוספות, ס'איז אַנדערש די גירסא [בהגמרא דחולין], אז מ'מיינט נישט 'יענעם' [פסוק] וַיִּשְׁכֶּם אַבְרָהָם בַּבֶּקֶר [שבפרשת העקידה], נאָר 'דעם' וַיִּשְׁכֶּם אַבְרָהָם

^א כמבואר בגמרא ברכות (ו:): ואברהם אבינו מנא לן דקבע מקום, דכתיב וַיִּשְׁכֶּם אַבְרָהָם בַּבֶּקֶר אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם, ואין עמידה אלא תפלה, שנאמר (תהלים קו, ל) 'יעמוד' פינחס ויפלל. וכן אמרו עוד שם (כו:): אברהם תקן תפלת שחרית, שנאמר וַיִּשְׁכֶּם אַבְרָהָם בַּבֶּקֶר אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם, ואין עמידה אלא תפלה שנאמר 'יעמוד' פינחס ויפלל.

^ב בגמרא פסחים (ד:): והשתא דקיימא לן דלכולי עלמא אור אורתא הוא [נחייב לבדוק חמץ בליל י"ד], מכדי בין לרבי יהודה ובין לרבי מאיר חמץ אינו אסור אלא משש שעות ולמעלה, ונבדוק בשית. וכי תימא זרױזין מקדימין למצות, נבדוק מצפרא, דכתיב (תזריע יב, א) וּבָיִים הַשְּׁמִינִי יְמוֹל בֶּשֶׂר עֲרָלְתּוֹ, ותניא כל היום כולו כשר למילה אלא שזרױזין מקדימין למצות, שנאמר וַיִּשְׁכֶּם אַבְרָהָם בַּבֶּקֶר וכו'.

בבקר "אל המקום אשר עמד שם את פני ה'", פון דאָרט איז עס געדרינגען [דאל יצא יחידי בלילה. וממילא מיושב דיוק הג'].

דאָרט [לאחר הפיכת סדום] - זאָגט ער [בתוספות] - איז ער נאָר געגאָנגען "אַליין", נישט מיט שְׁנֵי נַעֲרָיו [וממילא מיושב דיוק הא'].
און ס'איז נישט קיין שליח מצוה [וממילא מיושב דיוק הב'].

טז

ובטעם שלא היה שליח מצוה, ביארו התוספות ביומא כי לא חפץ הקב"ה בכך שישא בעדם רנה ותפלה דאָ [בחולין ופסחים] זאָגט ער עס בקיצור²¹. [און] אין יומא זאָגט תוספות [בביאור יוטר, כן] ער איז נישט געווען קיין שליח מצוה, "ווייל ס'איז נישט געווען דער רצון הבורא ברוך הוא" ער זאָל מתפלל זיין, שְׁיִשָּׂא בַעֲדָם תפילה ורנה, ער זאָל מתפלל זיין פאַר סדום²².

יז

ובטעם שהלך "יחידי", כתבו התוספות בחולין ב' טעמים.
א [שלא רצה שהאדם שום אדם עמו בשעת תפלה. ב] שלא רצה שיראו במפלתן של סדום און פאַרוואָס ער איז געגאָנגען "אַליין"?
ווייל [אויף] די תפילות - זאָגט ער - האָט ער נישט מיטגענומען קיינעם נישט.
אָדער - זאָגט ער - ווייל מ'האָט [שאר אנשים] נישט געדאָרפט צו זען בהפיכת סדום²³.
[עד כאן תוכן דברי התוספות בכמה מקומות].

²¹ בתוספות פסחים (ד): שנאמר וַיִּשְׁכֶּם אַבְרָהָם בַּבֶּקֶר. ואם תאמר והיכי מוכח מהאי קרא דזריזין מקדימין למצות ואין מקדימין טפי מצפרא, והא בפרק גיד הנשה (חולין צא.) יליף ר' אבהו מהאי קרא דתלמיד חכם לא יצא יחידי בלילה. ויש לומר דהכא מוכח מקרא דעקידה דלא היה נמנע אברהם מלצאת יחידי בלילה, דשלוחי מצוה אינן נזוקין, ועוד דשני נעריו היו עמו. והתם מוכח מוֹיִשְׁכָם אַבְרָהָם בַּבֶּקֶר דכתיב גבי סדום, דלא היה מצוה, ויחידי היה, שלא רצה שיראו במפלתן של סדום.

ובתוספות חולין (צא): ברוב ספרים כתיב וַיַּחֲבֹשׂ אֶת חֲמורוֹ, וקשיא דהיינו קרא דעקידה, ושם לא היה יחידי, דהיו שְׁנֵי נַעֲרָיו עמו ויצחק בנו. ועוד דאפילו היה יחיד אין לחוש מן המזיקין, דשלוחי מצוה אינן נזוקין. ועוד דמקרא דעקידה יליף בריש פסחים (ד.) גבי בדיקת חמץ דלא אמרינן זריזין מקדימין למצוה טפי מצפרא, מדלא השכים אברהם טפי מצפרא, והיכי מוכח התם, דילמא שאני התם דהוי משום שלא יצא יחידי בלילה ולכן לא הקדים. לכך נראה דהכא גרסינן וַיִּשְׁכֶּם אַבְרָהָם בַּבֶּקֶר אֶל הַמָּקוֹם וגו', ולא גרסינן וַיַּחֲבֹשׂ אֶת חֲמורוֹ, ומייתי קרא מסדום שהלך להתפלל על הפיכת סדום, שהיתה בבוקר, והיה לו להקדים להתפלל בלילה, אלא שלא רצה לצאת יחידי בלילה, והלך יחידי להתפלל עליהם ולא רצה שיהא שום אדם עמו בשעת תפלה, אי נמי לא היה שום אדם רשאי לראות בהפיכת סדום. ובפסחים מייתי קרא דעקידה, שלא היה יחידי, אלא דלא היה צריך להקדים טפי מצפרא.

[ועכ"פ בחולין לא הוכירו התוספות להדיא שלא היה מצוה, וגם בפסחים אמרו סתם דלא היה מצוה, ולא ביארו הטעם. משא"כ בתוספות יומא (המובא להלן) ביארו הטעם כי לא היה חפץ הקב"ה בכך].

²² בתוספות יומא (כח. ד"ה אמר): בפרק קמא דפסחים (ד.) פריך וניבדוק מצפרא, מי לא תניא כל היום כשר למילה אלא שהזריזין מקדימין, שנאמר וישכם אברהם וגו'. ותימה, היכי גמר מהכא דאין זריזין מקדימין מאורתא, דלמא מה שאברהם לא עמד בלילה, ודלמא דתלמיד חכם לא יצא יחידי בלילה, כדאמר בפרק גיד הנשה (חולין צא.) ויש לומר, דמשום הכי לא היה אברהם נמנע מלהשכים בלילה, כיון דשלוחי מצוה אינן נזוקין. מיהו קשה, דהיא גופה דלא יצא יחידי בלילה מוֹיִשְׁכָם אַבְרָהָם בַּבֶּקֶר יליף התם. ועוד קשיא, כיון דשלוחי מצוה אינן נזוקין למה נמנע מלהשכים בלילה מתוך דת"ח אל יצא יחידי. ויש לומר דתרי "וישכם" כתיבי, חד בעקידה, וחד כשהתפלל על סדום, והכא מייתי קרא דעקידה, הלכך פריך שפיר מינה בפסחים דאי זריזין מקדימין למצות מאורתא א"י אברהם נמי קאדום באורתא, שהרי לא היה ירא כלום, חדא דשלוחי מצוה אינן נזוקין, ועוד דשני נעריו עמו הוו. ובפרק גיד הנשה (שם) מייתי קרא דסדום, דהתם יחידי הוה שלא יראו במפלתם של סדום, כדאשכחן באשתו של לוט, ולא הוה נמי שליח מצוה, כי לא היה חפץ הקב"ה שְׁיִשָּׂא בַעֲדָם רנה ותפלה.

²³ טעם הראשון כתבו התוספות רק בחולין, וטעם השני כתבו גם ביומא ופסחים.

יח
קושיא ו

עדיון צריך ביאור למה הוצרך כלל "לצאת" להתפלל מחוץ לעיר, ולא התפלל בבית מדרשו שהוא מקום קיבול תפילות (ה) דער אמת, לכאורה דער תוספות איז אַ גרויסע פלא [להבין] וואָס איז די סברא, [אז] ער האָט געמוזט 'ארויסגיין' דאָ צו דער תפילה.
[מילא] איז רעכט [שביארו התוספות] פאַרוואָס ער איז געגאַנגען 'אַליין', נישט מיט שְׁנֵי נַעֲרָיו אָתּוֹ.

[והגם באמת עדיין קשה גם על זה כִּן לכאורה פאַרוואָס האָט ער געמוזט גיין "אַליין", דאָס אַליין ווייסט מען אויך נישט קיין טעם (וכדיבואר דיוק זה בקושיא ח, להלן באות לא). [אבל עכ"פ לא ביארו כלל] פאַרוואָס האָט ער אַמאָל [בכלל] געמוזט "גיין" [אינדרויסן, מחוץ לעיר]. [והלא] דער כלל איז דאָך [דמקום המסוגל לקבלת תפילה הוא בבית הכנסת או בית המדרש, וזו] ס'שטייט דאָך די גמרא זאָגט^{טו} ער האָט געהאַט תְּלִיסָר בְּתֵי כְּנִישְׁתָּא [ולא התפלל אלא בבית המדרש] בְּיֵינֵי עֲמוּדֵי הַיָּכָא דְּהוּוּ גְרָסִי. ועוד אמר^{טז} במקום רְנָה שם תהא תְּפִלָּה, ס'איז מסוגל מתפלל צו זיין דאָרטן וואו מ'איז עוסק בתורה [או בתפילה].

[און] מסתמא האָט אברהם געהאַט בית מדרשו וואו ער האָט עוסק געווען בתורה ובתפילה, [ואם כן] פאַרוואָס האָט ער נישט געקענט 'דאָרטן' מתפלל זיין [בבית מדרשו], פאַרוואָס האָט ער געמוזט "גיין אַרויס", [ועבור זה] האָט ער געמוזט גיין אַרויס 'אַליין', און ס'זאָל זיין [הנידון של] לא יצא יחידי כלילה, [וממילא] האָט ער געמוזט וואָרטן ביז ס'וועט טאָג ווערן.

יט

ומה גם שעבור זה שרצה להתפלל דייקא בחוץ, על כן איחר את השעה, כי מחמת זה נמנע מלהתפלל כלילה, וכשהאיר היום כבר נהפכה סדום

איבערהויפט [יוקשה זאת ביותר], אַז לויט ווי ס'שטייט האָט ער עס טאַקע 'פאַרשפּעטיגט' [מחמת זה שנתעכב מלצאת כלילה].

וואָרן ווען ער איז אַרויסגעגאַנגען איז שוין געווען 'נאָך אַלעמען', ביים וַיִּשְׁכֶּם אַכְרָהֶם [פּבְּקָר, כתיב וַיִּשְׁקֶף עַל פְּנֵי סֹדֶם וַעֲמָרָה וְגו' וַיֵּרָא] וְהָיָה עֲלֶיהָ קִיטּוֹר הָאָרֶץ קָיִטּוֹר הַכְּבָשָׁן, ווען ער איז אָנגעקומען אַל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם אֶת פְּנֵי ה', וַיִּשְׁקֶף עַל פְּנֵי הַכְּפָר, איז שוין געווען 'דערנאָך' וואָס ס'איז געשען [שכבר נהפכה סדום].

כ

ס'שטייט דאָך, רש"י זאָגט דאָך^{יז} אַז מ'האָט דאָס געמוזט מאַכן [הפיכת סדום] ביים עלות השחר, בשעה ווען די לבנה און די חמה [עומדים ברקיע], ווען ביידע שטייען,

^{טו} בגמרא ברכות (ח): ואמר אביי מריש הנה גריסא בגו ביתא ומצלינא בבי כנישתא, כיון דשמענא להא דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא, מיום שחרר בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד, לא הוה מצלינא אלא היכא דגריסא. רבי אמי ורבי אסי אף על גב דהוה תלסר בבי כנישתא בסבריא, לא מצלו אלא ביני עמודי היכא דהוה גריסא. [פירש"י: ביני עמודי. שביית המדרש נכון עליהם מלמעלה].

^{טז} בגמרא שם (י): תניא אבא בנימין אומר, אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת, שנאמר (מלכים א' ח, כח) לְשִׁמְעֵ אֶל הָרָנָה וְאֶל הַתְּפִלָּה, במקום רנה שם תהא תפלה.

^{יז} "ברש"י (יט, כד): וְהָ הַמָּטִיר עַל סֹדֶם. בעלות השחר, כמו שנאמר (שם, טו) וְכִמּוֹ הַשָּׁחַר עָלָה, שעה שהלבנה עומדת ברקיע עם החמה. לפי שהיו מהם עובדין לַחֲמָה ומהם לַלְבָנָה, אמר הקב"ה, אם אפרע מהם ביום יהיו עובדי לבנה ואומרים אילו היה כלילה כשהלבנה מושלת לא היינו חרבינן, ואם אפרע מהם כלילה יהיו עובדי החמה ואומרים אילו היה ביום כשהחמה מושלת לא היינו חרבינן, לכך כתיב וְכִמּוֹ הַשָּׁחַר עָלָה, ונפרע מהם בשעה שהחמה והלבנה מושלים.

וויילאנג די לבנה שטייט נאך [וכבר הגיע החמה, ולא כשרק החמה ברקיע, כדי] מ'זאל נישט זאגן די עובדי הלבנה אז זייער [יראתם היה מגין], ווייל טייל האבן געדינט צו די לבנה און טייל האבן געדינט צו די חמה [ואילו היה נחרב בזמן שרק אחד מושל], העט מען געקענט האבן געזאגט אז 'דעמאלטס' העט עס נישט ווען געקאנט זיין, האט דער בורא כל עולמים געשטעלט ווען ס'איז דא ביידע, ס'איז געווען ופ'ו השחר עלה. [ונמצא דרך לאחר סוף הלילה, בעלות השחר, אז נתהפכה סדום, ואם אברהם היה מתפלל בלילה היה מקדים להתפלל קודם הפיכת סדום].

כא

[על כל פנים] ס'שטייט דאך [בפסוק], ווען ער איז אַרויסגעגאַנגען האָט ער שוין געזען וְהָיָה עָלָה קִיטָר הָאָרֶץ כְּקִיטָר הַכְּבָשָׁן, ווען ער איז געגאַנגען פאַר זיי מתפלל זיין.

איז דאך לעולם ווען ער איז געגאַנגען פאַר זיי מתפלל זיין איז דאך שוין געווען 'דערנאָך'. [ואם כן יוקשה ביותר] פאַרוואָס איז ער נישט געגאַנגען 'פריער', ס'שטייט דאך [ואברהם שָׁב לְמָקוֹמוֹ], ער איז דאך צוריק געגאַנגען בערב [לבייתו, ולמה לא התפלל עליהם בלילה שם בביתו].

כב

קושיא ז

ובאמת גם עצם הענין שרצה להתפלל שנית על סדום, צריך ביאור, כי כבר ראה מאתמול שלא הועיל בתפלתו יען שלא היו שם עשרה צדיקים בתוך העיר

(ו) לעולם לכאורה איז דאך די גאַנצע [ענין שרצה להתפלל] איז דאך אביסל שווער צו פאַרשטיין, ער האָט דאך דאָ [שוין געהאַט] מתפלל געווען פאַר זיי [מאתמול מבעוד יום, קודם הערב כשהיה] וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֵמָה 'בְּעֶרְב', [ותפלת אברהם אולי יש חמשים צדיקים וגו'] דאָס איז דאך געווען נאך 'פאַר-נאַכטס', ס'איז געווען 'פריער ווי פאַרנאַכטס', [שהרי] די מלאכים זענען דאך הערשט [הלכו לסדום 'בערב', און] קודם איז ער דאך געשטאַנען [בתפילה, ואחר כך היה] וַיֵּלֶךְ ה' כְּאֶשֶׁר כָּלָה לְדַבֵּר אֶל אַבְרָהָם וַאֲבְרָהָם שָׁב לְמָקוֹמוֹ, [ונמצא כי] ער האָט נאך קודם מתפלל געווען, אולי יש חמשים צדיקים, און [נאָכדעם אַרְיָה] עשרה, ביז ער האָט געזען [אַז] מער איז נישטאָ [וואָס מתפלל צו זיין].

ווי רש"י זאָגט" [אַז] נאָך מער האָט ער נישט מתפלל געווען, ווייל ער האָט געוואוסט אז ווייניגער [מן עשרה צדיקים] נוצט נישט, וואָרן ביי נח'ן איז אויך אזוי געווען, ס'איז געווען אַכט (8) זענען זיי געווען, און ס'האָט נישט גענוצט, האָט ער געזען אז אויף ווייניגער קען ער נישט מתפלל זיין.

כג

[ונמצא] איז ער דאך שוין אַוועק געגאַנגען [וכבר סילק דעתו מלהתפלל עוד עליהם, וכמו שנאמר] וַיֵּלֶךְ ה' כְּאֶשֶׁר כָּלָה לְדַבֵּר [אַל אַבְרָהָם וַאֲבְרָהָם שָׁב לְמָקוֹמוֹ, ופירש"י] דער סניגור

" ברש"י (יח, לב): אולי ימצאנו שם עשרה. על הפחות לא ביקש, אמר, דור המבול היו שמונה, נח ובניו ונשיהם, ולא הצילו על דורם. ועל תשעה על ידי צירוף כבר ביקש, ולא מצא.

" ברש"י (שם, לג): וַיֵּלֶךְ ה' וגו'. כיון שנשתתק הסניגור, הלך לו הדיין. וַאֲבְרָהָם שָׁב לְמָקוֹמוֹ. נשתלק הדיין, נשתלק הסניגור והקטיגור מקטרג, ולפיכך וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֵמָה להשחית.

הָאֵט זיך אויפגעהערט, ער איז אוועקגעגאנגען, זענען זיי געגאנגען אַהין [שני המלאכים סדומה], זענען זיי געגאנגען, די מלאכים זענען געגאנגען טון זייער "שליחות" [להפוך את סדום ולהציל אות לוט].

און די מלאכים זענען אָנגעקומען קיין סדום "בְּעֶרְב", פֿאַרנאַכטס. "בערב" הייסט 'תחלת הלילה' (עי' רש"י ורמב"ן בא יב, ו). [וכדכתיב עוד] 'טָרַם יִשְׁכְּבוּ' וְאֲנֹשִׁי הָעִיר אֲנֹשִׁי סֹדָם נִסְבוּ עַל הַבֵּית. און דעמאָלטס [בעת ביאת המלאכים סדומה] איז נאָך געוועזן פֿריער [ווי דער נִסְבוּ עַל הַבֵּית, דהיינו ביי] תחלת הלילה [ממש, און] פֿאַרנאַכטס.

כד

נו וואָס האָט ער געדאַרפט צו וואַרטן ביז צופרי מיט די תפילה, ער האָט דאָך געוואוסט [פון פֿאַרנאַכטס אז] די מלאכים זענען געגאנגען, דערנאָך האָט ער דאָך שוין דאָס געוואוסט אַז ס'איז [נגמר עליהם הדין], דער בורא כל עולמים האָט אים געזאָגט [זַעקַת סֹדָם וְעִמְרָה כִּי רָבָה וגו'] אַרְדָּה נָא וְאַרְאֶה וגו', און מ'האָט אים שוין געזאָגט דעמאָלטס [כדרך שאמרו המלאכים ללוט] וַיִּשְׁלַחֲנוּ ה' לְשַׁחֲתָהּ, און ער [אברהם] האָט שוין דערויף מתפלל געווען, און ער האָט געזען אַז ס'איז נישטאָ דעס וואָס ער האָט געבעטן, וְאַדְבָּרָה אֶף הַפֶּעַם [אולי יִמְצְאוּן שָׁם עֲשָׂרָה], און ער האָט מער נישט געבעטן, ער איז אוועק געגאנגען.

נו פֿאַרוואָס עפעס האָט ער דאָ 'צופרי' נאָכאַמאָל געגאנגען מתפלל זיין, ער האָט דאָך שוין איין מאָל [דערויף] מתפלל געווען און אוועקגעגאנגען מיט גאָרנישט.

כה

ישוב קושיא ז

רק שעל זה יש לומר כי חשב שמא הרהרו תשובה בינתיים בכח השפעתו הגדולה של אברהם, ועל כן ויעיל עכשו תפלתו קען זיין, אפשר האָט ער געקלערט, אפשר אברהם אבינו מיט זיין כח האָט פֿרובירט משפיע זיין [רוח טהרה והרהורי תשובה על אנשי סדום], ער האָט געקלערט אפשר וועלן זיי תשובה טון.

כו

דער אמת שטייט דאָך טאַקע², ווען נישט דעס וואָס זיי האָבן געטון [באותה הלילה שאמרו ללוט הוציאם אלינו ונִדְעָה אֹתָם וכו', היה עליהם פתחון פה לזכות, וכדמצינו כי] לוט האָט דאָך אויך אויף זיי מלמד זכות געווען, האָבן זיי געזאָגט עוד מִי לָךְ "פה", [קרי ביה] מִי לָךְ "פה".

זעט אויס [אז] ווען נישט דעס, ווען זיי טוען נישט די מעשה, נִסְבוּ עַל הַבֵּית וגו' וַיִּפְצְרוּ בְּאִישׁ בְּלוֹט מֵאֵד וגו' עֲתָה נָרַע לָךְ מֵהֶם, ווען נישט די מעשה העט מען נאָך געקאַנט עפעס מלמד זכות זיין אויף זיי, 'ביי דעם אַלעמען' [=אף לאחר כל מעשיהם]^{כא}. נאָר די מעשה דאָס האָט איבערצייגט אַז ס'האַלט שוין ביים "עק", [ולכן אמרו] וַיִּשְׁלַחֲנוּ ה' לְשַׁחֲתָהּ.

^כ ברש"י (יט, יב): עוד מִי לָךְ פה. פשוטו של מקרא, מִי יש לך עוד בעיר הזאת חוץ מאשתך ובנותיך שבבית וכו', הוצא מן המקום וכו'. ומדרש אגדה (בראשית רבה ג, ה), עוד מאחר שעושין נבלה כזאת מִי לָךְ פתחון פה ללמד סניגוריא עליהם, שכל הלילה היה מליץ עליהם טובות, קרי ביה מִי לָךְ "פה".

^{כא} דעל ידי שיהיו מודיעין אותן שבאו המלאכים לְשַׁחֲתָהּ אֶת הָעִיר וכו' קצם לְהַאֲבִיד מן העולם, היה אפשר שיהיו עושין קצת תשובה ויהיו ניצולים. (חידושי תורה).

[אָבער] ווען ס'איז דאָ נאָך עפעס אַ הרהור תשובה ווען זיי האָבן, העט עס נאָך געווען אַביסל אַנדערש. [נאָך] ס'איז אָבער נישט געווען דאָס אַלעס [ולכן נתהפכה סדום].

כז

ממילא האָט ער [אברהם] גערעכנט, אפשר אין די נאָכט, וועלן זיי גאָר באַווייזן נאָך תשובה צו טון, [ועל כן] אפילו 'דעמאָלטס' [מבעור יום] איז נישט געלונגען די תפילה, [עכ"ז] ער וועט נאָכאמאָל פרובירן [אולי עכשיו יהיה עת רצון ושעת הכושר להצילם]. [ומהאי טעמא השכים בשחר להתפלל עליהם עוד הפעם, אבל האמת הוא שאיחר את השעה ע"י שלא רצה לצאת יחידי בלילה והוצרך להמתין עד שיאור היום, וכבר היה אחר המעשה. (חידושי תורה)].

כח

המשך קושיא ו

אבל עכ"פ עדיין קשה למה הוצרך כלל "לצאת" להתפלל

אָבער יהיה איך שיהיה [עדיין קשה קושיא הנ"ל] פאַרוואָס האָט ער געדאַרפט צו וואַרטן ביז צופרי וועגן אַל יצא יחידי בלילה, פאַרוואָס האָט ער נישט מתפלל געווען 'אינדערהיים', איז [דען] אַ חילוק 'וואו' מ'איז מתפלל^{כז}.

כט

והתינת בתפילה הראשונה מבעוד יום, שם לא יצא להתפלל שם, רק היה שם בחוץ ללוות את המלאכים, ושם נתגלה אליו ה' והודיע לו דינה של סדום, על כן התפלל שם במקומו

מילא ביי דאָס דעם ערשטע מאָל [כשהתפלל שם מבעוד יום, וכמו שנאמר כאן אַל הַמָּקוֹם "אֲשֶׁר עָמַד שָׁם", בזה מובן מה שהיה התפילה מחוץ לעיר, שהרין] ס'שטייט דאָךְ [וַיִּקְמוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיִּשְׁקְפוּ עַל פְּנֵי סֹדֶם וְאַבְרָהָם הָלַךְ עִמָּם לְשִׁלְחָם], ער איז געגאַנגען אַהין "לְשִׁלְחָם" [פירש"י לְלוֹוֶתָם], ער איז געגאַנגען 'באַלייטן'^{כז} די מלאכים. ממילא אַז ער איז זיי געגאַנגען באַלייטן און דאָרטן האָט אים הקדוש ברוך הוא מְגַלָּה געווען דעם הַמְּכֶסֶה אֲנִי מַאֲבְרֶהֶם, [כדכתיב] וְאַבְרָהָם הָלַךְ עִמָּם לְשִׁלְחָם וְה' אָמַר [הַמְּכֶסֶה אֲנִי מַאֲבְרֶהֶם] וגו', ער איז געגאַנגען באַלייטן דעמאָלטס די מלאכים, ממילא האָט ער עס שוין געזאָגט [כל בקשת התפילה] 'אינדערויסן' גאָר, דאָרטן ווי ער האָט באַלייט די מלאכים, איידער זיי האָבן זיך געזעגנט און די מלאכים זענען געגאַנגען קיין סדום, ממילא האָט ער 'דאָרט' אַנידערגעשטעלט די גאַנצע תפילה [ולא בביתו].

ל

אבל כאן בתפילה השניה שכבר שב אברהם למקומו בביתו, צריך ביאור למה הוצרך "לצאת" מחוץ לעיר להתפלל תפילה זו אָבער [בתפילה השניה] ווען ס'איז [שוין] געווען וְאַבְרָהָם שָׁב לְמִקְוָמוֹ, ער איז שוין געווען 'אינדערהיים', [צ"ב] פאַרוואָס האָט ער נישט מתפלל געווען 'אינדערהיים', דאָרט אין 'זיין' [בית], אין אַ מקום קדוש.

^{כז} קושיא זו הוא לפי טעם השני שבתוספות, על מה שרצה לצאת יחידי, כדי שלא יראו אחרים במפתח של סדום. אבל לפי טעם הראשון ולכן רצה לצאת יחידי, כי לא רצה שיהיה שום אדם בשעת תפילה, לפי זה ניחא מה שלא רצה להתפלל בביתו, וכמו שמבאר רבינו להלן באות לא-לב. - אלא שמכל מקום גם לפי טעם הראשון, עדיין יכולין להקשות דהיה יכול להתפלל בהרהור לבד, בלא דיבור. והתירוץ על זה מבאר רבינו להלן באות לו, ובאות מו.

^{כז} פירושו באַגלייטן. והיו מקומות שדברו ואמרו באַלייטן, וגם רבינו היה רגיל לומר כן. ובמנהגי דזיקוב וראפשיץ מובא שהיו נוהגים לומר דוקא כן כדי לדבר בלשון נקיה, שלא להזכיר הלשון באַגלייטן על החיים, כיון שהוא לשון שמזכירין על בר מינן רח"ל. (עיין בספר הוייתם לי מגולה, ערך לשון נקיה). ויתכן שרבינו קיבל כן מבית חמיו הרה"ק מפלאנטש, שהיה מגוע ראפשיץ ודזיקוב. או אולי היו רגילין כן גם בבית אבותיו.

ס'איז אַוודאי געווען אַ מקום קדוש [דער] ביתו של אברהם.

איבערהויפט ער האָט אַוודאי געהאַט אַ מקום מוכן ומזומן, אַ בית תלמוד און אַ בית תפילה איז אַוודאי געווען ביי אברהם אבינו.

[וואס כן] מי לנו גדול [מבית מדרשו של אברהם אבינו], פאַרוואָס איז דאָרט נישט גוט געוועזן מתפלל צו זיין, וואָס האָט ער געמוזט 'אַרויסגיין' אין 'פעלד אַריין' ער זאָל נישט קענען גיין 'ביי דער נאַכט', און ער האָט געמוזט וואַרטן דורך דעם ביז 'צופרי', און ער האָט טאַקע 'פאַרשפּעטיגט', ס'איז שוין געוועזן [דערנאָך], ווען ער איז געקומען אַהין איז שוין געוועזן עֶלָה קיטור הָאָרֶץ פְּקִיטֵר הַכְּבָשָׁן, פאַרוואָס האָט דאָס אַזוי געמוזט זיין.

לא

קושיא ח

גם צ"ב במעם הראשון שכתבו התוספות על הא' והוצרך לצאת "יחיד", שהוא עבד שלא רצה שיהא שום אדם עמו בשעת תפילה. רמאי שנה תפילה זו משאר התפילות דאדרבה עדיף להתפלל בציבור, ולא ביארו למה באמת רצה כאן להתפלל ביחודי דיקא

ז) דאָס גאַנצע איז וועגן אַל יֵצֵא "יחיד" בלילה, נו פאַרוואָס האָט ער עפעס געמוזט אַרויסגיין "אַליין" דווקא [צו] מתפלל זיין, קיינער האָט נישט געטאַרט זיין ביי דער תפילה.

אַזוי זאָגט עפעס תוספות. תוספות [בחולין] זאָגט עפעס איין טעם, פאַרוואָס ער האָט נישט מיטגעברענגט די שְׁנֵי נְעָרָיו. ווייל ס'האָט קיינער נישט געטאַרט, ס'האָט נישט געטאַרט זיין קיינער ביי דער תפילה (עיין לעיל אות יז).

[אמנם] פאַרוואָס, איז נישט צו פאַרשטיין.

אדרבה תפילה איז דאָך גוט [ווען ס'איז] תפילה בציבור, דעמאָלטס ווערט מען גיכער נְעִנָה. וואָס עפעס דעמאָלטס איז געווען עפעס אַן אויסנאָם, ס'איז עפעס געווען אַ תפילה וואָס קיינער האָט נישט געטאַרט זיין.

לב

ולמען השני שכתבו התוספות שהוא כדי שלא יראו במפלתן של סדום, מיושב קושיא ח מה שלא רצה שילכו עמו לשם, אבל לפי זה יוקשה קושיא ו, למה לא התפלל שם בביתו

דעם צווייטן טעם זאָגט ער [בתוספות], ווייל מ'האָט נישט קיין רשות געהאַט צו זען בהפיכת סדום, [וועל כן הלך יחיד, כדי] קיין אַנדערער זאָל נישט זען.

ממילא [לדרך זה לא קשה קושיא ח, שהרי לפי זה] האָט מען דאָך נישט געטאַרט גיין אַהין [מבני ביתו].

[אבל לפי זה] נו איז דאָך קשה פאַרקערט, איז דאָך נאָך האַרבער [שווער, מה שהקשינו בקושיא ו], האָט ער געזאָלט 'אינדערהיים' מתפלל זיין, און נישט ער זאָל 'אַרויסגיין' ביז דאָרטן.

על כל פנים פאַרוואָס איז ער 'אַרויס' געגאַנגען.

[משא"כ לטעם הראשון שלא רצה שיהא שום אדם עמו בשעת תפילה, מיושב קושיא ו' למה לא רצה להתפלל שם בביתו. אבל לפי זה יוקשה הא גופא (בקושיא ח), למה רצה להתפלל ביחודי דוקא, ומאי שנה תפילה זו מכל שאר התפילות שאדרבה מצוה להתפלל ברבים].

לג

הקדמה לשוב קושיא וקושיא ח

איתא במדרש דכלפי העם צריך להוכיח את החוטאים ולהדריכם בדרך הישרה, ורק כלפי שמיא יכול ללמד זכות עליהם. האב איך אמאל געזאגט [שוין] לאנגי^כ [לישב מה שהוצרך לצאת יחידי להתפלל חוץ לעיר]. לויט ווי דער מדרש זאגט אין פרשת דברים^{כב}, מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון (משלי כח, ג), זה בלעם [שהחליק בנבואתו וגבה לבם ונפלו בפשטים]. משה רבינו, פאר "אידן" האט ער געזאגט אַתֶּם חֲטָאתֶם חֲטָאָה גְדֹלָה (תשא לב, ל), און פאר "הקדוש ברוך הוא" האט ער געזאגט לָמָּה ה' יַחְרֶה אַפָּךְ בְּעַמֶּךָ (שם, יא), האט ער מלמד זכות געווען אויף זיי. און בלעם האט געטון פארקערט, ער האט [פאר] זיי אליין געזאגט אַז זיי זענען גרויס, און אדרבה נאָכדעם האט ער זיי נאָך פארדארבן. [עד כאן דברי המדרש].

לד

ומבואר דאסור ללמד זכות על הרשעים ברבים, כדי שלא יקל החטא בעיני השומעים. ורק בינו לבין קונו מותר להמליץ עליהם זכות

על כל פנים [היוצא מזה כי] 'אינדרויסן' [כלפי העם] אדרבה טאר מען דאך נישט 'מיקל' זיין די חטאים [בעיניהם], מ'טאר נישט מלמד זכות זיין אויף רשעים, [ווייל אז] ס'ווערט 'גרינג' [בעיני העם], איז מען זיי דאך נאך מחטיא מיט דעם. אָבער פֿלִיפֿי שְׁמִיָּא קען מען מלמד זכות זיין [אף על החוטאים], ווען קיינער ווייסט נישט, פארן באשעפער. אזוי זאגט דאך דער מדרש, האט משה רבינו געטון^כ.

לה

ישוב קושיא ח

ולכן כשבא אברהם להתפלל על אנשי סדום שהיו רעים וחטאים לה' מאד, לא רצה שיהא שום אדם עמו בשעת התפילה. כדי שלא ילמדו מזה קולא שיכולין להיות רשע ערין ועדיין יכולין ללמד עליו זכות

דאס קען זיין, דא איז געווען אברהם, ער האט געוואוסט [אז] סדום זענען דאך געווען די רשעי עולם, די רשעי ארץ, [שעברן] אלדינגס, כל העבירות, וכדכתיב ואנשי סדם רעים וחטאים לה' מאד. און ער האט דא געדארפט גיין מלמד זכות זיין אויף

^כ בס"ג לך תשי"ז, הנזכר.

^{כב} במדרש רבה שם (א, ב), ובילקוט (סוף רמז תשצג), ובמדרש המובא בבעלי התוספות (ריש פרשת דברים). והובא דבריהם בוויאל משה (א, קצו) עיי"ש באורך.

^כ ובס"ג לך תשי"ז הביא רבינו עוד מקורות בענין שלא ללמד זכות על רשעים, וגודל ההיזק הכרוך בזה. (א) מדברי הרא"ה בספר החינוך במצות לא תחנם (מצוה תכ"ו) שכתב בטעם המצוה, שנרחיק ממוחשבותינו ושללא יעלה על פינו שיהיה במי שעובד עבודה זרה דבר תועלת ולא יהיה מעלה חן בעינינו בשום ענין וכו', וסיים שם דאם עבר על לאו זה אין בו מלקות לפי שאין בו מעשה, אבל עונשו גדול מאד, כי הוא סיבה לתקלה גדולה ומרובה שאין לו תשלומים, כי הדברים ירדו לפעמים לחדרי בטן השומעים, וכל יודע דתות יבין זה. (ב) מדברי רבינו יונה (בשערי תשובה חלק שלישי אות קמח) דהמשבח מעשים מגונים או מהלל רשעים הוא עין גדול, כי על ידי זה רבים נמשכין אחריהם ואוחזין במעשיהם. וכן האריך בענין זה (בשערי תשובה שם אות קפד, ובפירושו למשלי י טו) שעל זה אמר הפסוק (משלי שם) מַצְדִּיק רָשָׁע וּמְרַשֵּׁעַ צַדִּיק תּוֹעֵבֶת ה' גַּם שְׁנִיָּהִם. (ג) מדברי מהר"י ששפורט (בש"ת אהל יעקב סימן ע), דמנהג טוב שנתקן על ידי רשע אסור לנהוג בזה, משום הלאו דלא תחמל ולא תכסה עליו, שלא יבקשו זכות על מסית ומדיח עיי"ש.

ואח"כ מביא רבינו ענין זה שאמר גם כאן מדברי המדרש בפר' דברים, וז"ל: משה רבינו ביים חטא העגל האט ער ממליץ געווען פאר אידן למה ה' יַחְרֶה אַפָּךְ בְּעַמֶּךָ, - שטייט אזוי אין מדרש, מוכיח אדם אחרי וגו' - פאר אידן האט ער געשריגן אַתֶּם חֲטָאתֶם חֲטָאָה גְדֹלָה, זיי האט ער נישט דערציילט קיין לימוד וזכותים, פאר זיי האט ער געשריגן געוואלד (אַתֶּם חֲטָאתֶם) חֲטָאָה גְדֹלָה, און ער האט געזאגט שימו איש חרבו על ירכו, נאָר בינו לבין קונו יתברך שמו האט ער מלמד זכות געווען למה ה' יַחְרֶה אַפָּךְ בְּעַמֶּךָ.

אֲזַעלכע רשעים. ממילא 'אינדרויסן' [בפרהסיא] טאָר מען דאָך דאָס נישט, [וואָרן] דאָס וועט אין זיי אַריינברענגען אַ קולא אַז מ'קאָן זיין אַ רשע עָרִיץ^{כז} און מ'איז אַלץ מַלְמֵד זְכוֹת זיין אויף אים.

איבערדעם קאָן מען פאַרשטיין, איבערדעם ביי 'דער' תפילה האָט קיינער נישט געטאָרט זיין, [פאַרשטייט מען] דעס וואָס תוספות זאָגט [אז] ביי דער תפילה האָט קיינער נישט געטאָרט מיטגיין.

לו

ישוב קושיא ו

ולכן גם הוצרך "לצאת" להתפלל מחוץ לעיר, במקום שאין איש שומע

איבערדעם האָט ער נישט מתפלל געווען 'אינדערהיים', ווייל זיי זענען שכיח געוועזן [בני אדם בביתו, ויש לחוש כי] אפשר וועט עמיצער הערן.

לו

טעם למה לא התפלל בהרהור לבד

דלכתחלה צריך לכו"ע להתפלל ברבור, ותפילה כזו חשוב יותר

[הגם] דער רמב"ם זאָגט (הל' ברכות א, ז) הרהור איז כדיבור, [נאם כן היה יכול להתפלל בביתו בהרהור].

אָבער אף על פי כן איז דאָך חֲשׁוֹב־עַר כדיבור, תפילה איז אַלץ נאָך חֲשׁוֹב־עַר ווען מ'זאָגט מיטן מויל^{כח}. (ולחן אות מו יבואר עוד טעם על מה שרצה להתפלל בדיבור דוקא, ולא בהרהור)

לח

המשך ישוב קושיא ו קושיא ח

וכיון שרצה להתפלל בדיבור, הוצרך לצאת במקום שאין איש שומע,

וכמו שאמרו דבר סתר אין אומרים אלא בשדה, משום דאזנים לכותל

ממילא אַז מ'ברויך די תפילה זאָגן כדיבור, איז אָזְנִים לְכוֹתֶל־ט.

ביי אַ סוד שטייט ויצא השדה, נכי יעקב ער האָט גערופן רחל און לאה ויצא השדה^ל, מ'זאָגט נישט אַ 'דָּבָר סֵתֵר' נאָר אין פעלד, ווייל ס'איז אָזְנִים לְכוֹתֶל.

לט

איבערדעם האָט ער מיט די תפילה געמוזט וואָרטן [עד שיאיר היום, כדין] ער זאָל 'אַרויסגיין' דאָרטן ווי קיינער גייט נישט. ווי תוספות זאָגט, ס'האָט קיינער נישט

^{כז} מלשון הפסוק (תהלים לו, לה) רִאֲיִתִי רֶשַׁע עֲרִיצִי וּמִתְעַבֶּה קִאָוֶרֶת רִעְנָן. ומפרש במצודת דוד, הִחָקַר בְּרֶשַׁע.

^{כח} וכמבואר ברמב"ם שם: כל הברכות כולן צריך שישמיע לאזנו מה שהוא אומר, ואם לא השמיע לאזנו יצא, בין שהוציא בשפתיו בין שבירך בלבו. וע"ע ברמב"ם הל' תפלה (ה, ט), ובטור ושלחן ערוך (אורח סימן סב וסימן קא), ובמגן אברהם (קא, ב). ומקור ענין זה הוא בגמרא ברכות (טו: וכו'): ואכמ"ל. ואף שיש חולקים על הרמב"ם, כוונת רבינו ליישב הענין אף לדעת הרמב"ם.

ובשו"ת דברי יואל (סימן א, ד) כתב רבינו: והנה בהך הרהור כדיבור מבואר בשלחן ערוך סימן ס"ב דאם מחמת אונס קראת שמע 'בלבו' יצא בדיעבד, ונראה זה ברור ברוב הפוסקים דמה דאמרינן הרהור לאו כדיבור דמי, אינו אלא להחמיר לכתחלה, עכ"ל. (וכ"ה בפתיחה כוללת להפמ"ג, חלק שלישי אות ד. וע"ע בפרמ"ג סימן סב דאפי' למ"ד הרהור כדיבור דמי, היינו רק מדאורייתא, אבל מדרבנן הרהור לאו כדיבור דמי, ובמקום אונס העמידו דברים על דין תורה).

עוד כתב רבינו בתשובה (סימן יג, סוף אות ט): דבמקום ספק ברכה יש לסמוך ולברך בהרהור, עיי"ש.

^{כט} בויקרא רבה (לב, ב): כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל כנפים יגיד דבר (קהלת י, כ), ר' לוי אמר אזנים לדרך ואזנים לכותל.

^ל בפרשת וישלח (לא, ד): וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה 'השדה' אל צאנו. ובגמרא ברכות (ח:): תניא אמר רבי עקיבא, בשלשה דברים אוהב אני את המדיים וכו', וכשיועצין אין יועצין אלא בשדה [פירש"י: דאמרי אינשי אזנים לכותל]. אמר רב אדא בר אבהה מאי קראה, וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה 'השדה' אל צאנו. וכעין זה הוא בבראשית רבה (ער, ב), ותנחומא חקת (סימן ו).

געטאָרט מיטגיין ביי דער תפילה. ממילא האָט ער געמוזט וואַרטן אויף צופרי, ווייל אַל יצא יחיד בלילה. איז טאָקע געדרינגען [מפסוק זה דת"ח לא יצא יחיד בלילה]. איבערדעם איז טאָקע רעכט, איבערדעם האָט ער געמוזט גיין "אַליין".

מ

קושיא ט

לדברי התוספות שלא חפץ הקב"ה שישא בעדם רנה ותפילה,
יש להבין האך אפשר שאברהם אבינו יעשה דבר שהוא נגד רצון הבורא

תוספות זאָגט (ביומא שם) אַז ס'איז נישט געווען דער "רצון הבורא" אַז ער זאָגן בעדם רנה ותפילה. [וקשה] ווי קומט [אַז] אברהם אבינו זאָל טון דעם וואָס ס'איז נישט דער רצון הבורא ברוך הוא. [והלא דבר ידוע הוא שלא עשה אברהם אבינו תנועה קלה נגד רצונו יתברך, והאך עמד להתפלל שנית על אנשי סדום כיון שלא היה חפץ הקב"ה בתפילה זו (חידושי תורה)].

מא

קושיא י

הלא במדרש איתא שנשחב אברהם על שלימד זכות על סדום,
ולמה כתבו התוספות שלא חפץ הקב"ה שישא בעדם רנה ותפילה

נאָכדעם [קשה עוד], ס'שטייט דאָן אַרויס אין מדרש^{לא} [שדורש הפסוק] אַהבָת צֶדֶק וְתִשְׁנָא רָשָׁע (תהלים מה, ח), דער בורא כל עולמים האָט מיט אים גערעדט גיכער [ווי מיט כל הדורות שמנח ועד אברהם, ווייל] אַהבָת צֶדֶק אַתְּ בְּרִיּוֹתִי, וְתִשְׁנָא [רָשָׁע, מֵאֲנֵת] לְחִיבָן, עַל כֵּן מִשְׁחָף אֱלֹקִים אֱלֹקֵי שְׁמֵן שְׁשׁוֹן מִחֲבָרָךְ (תהלים שם).
זעט מען דאָן אַז ס'איז געווען אַ שבח פאַר אים, דעם וואָס ער האָט זיי געוואָלט מצדיק זיין, דעם וואָס ער האָט פאַר זיי דעמאָלטס מתפלל געווען. [ולמה כתבו התוספות שלא חפץ הקב"ה בכך שישא בעדם רנה ותפילה].

מב

התחלת ישוב קושיא י

"במחשבה" היה דבר טוב מה שלימד עליהם זכות, כי נשאר מזה תועלת
לדורות, אבל "בדיבור" לא חפץ הקב"ה בכך, מפני חשש השומעים

נאָר וואָס דען, קאָן זיין ס'איז ביידע אמת, אַ מחשבה שבלב [היה דבר טוב בזה], נאָר בדיבור, דעם וואָס ער איז געגאָנגען פאַר זיך [ביחיד] מתפלל צו זיין בדיבור, [לא היה חפץ ה' בכך, שמא ישמעו שאר אנשים איך שהוא ממליץ טוב על הרשעים].
ברצון, במחשבה, איז עס געווען אַ מעלה. כאַטשיג אפילו ער האָט דאָרט גאָרנישט אויפגעטון [לאנשי סדום עצמם, אבל] על כל פנים דאָס בלייבט [תפילה המגינה לדורות], דער בורא כל עולמים האָט דאָס געוואָלט, [ולכן אמר המִכְסָּה אֲנִי מֵאֲבָרָהֶם וגו', שרצה שיתפלל אליו על זה]. (המשך ישוב קושיא י, ראה לקמן אות מה)

^{לא} בבראשית רבה (לט, ו. מט, ט): רבי עזריה משום רבי אחא פתח, אַהבָת צֶדֶק וְתִשְׁנָא רָשָׁע עַל כֵּן מִשְׁחָף אֱלֹקִים אֱלֹקֵי שְׁמֵן שְׁשׁוֹן מִחֲבָרָךְ. רבי עזריה פתר קרייה באברהם, בשעה שעמד אברהם אבינו לבקש רחמים על הסדומים, מה כתיב תמן, חֲלִילָה לָךְ מִצְּשׁוֹת כְּדָרְךָ הִנֵּה לְהַמִּית צִדִּיק עִם רָשָׁע וְהִנֵּה כְּצִדִּיק כְּרָשָׁע וכו'. אמר לו הקב"ה, אברהם, אַהבָת צֶדֶק וְתִשְׁנָא רָשָׁע, אהבת לצדק את בריותי, וְתִשְׁנָא רָשָׁע, מֵאֲנֵת לחייבן, עַל כֵּן מִשְׁחָף אֱלֹקִים אֱלֹקֵי שְׁמֵן שְׁשׁוֹן מִחֲבָרָךְ. מהו מִחֲבָרָךְ, מִנֵּחַ יעד אצלך עשרה דורות, ומכולם לא דברתי עם אחד מהם אלא עמך, ויאמר ה' אֵל אַבְרָם לך לך.

מג

קושיא יא

לכאורה דרשת המדרש בפסוק **אַהֲבַת צֶדֶק וְתִשְׁנָא רָשָׁע**, אהבת לצדק את בריותיו ומאנת לחייבן, זה סותר לפשט הפסוק שאוהב צדק ושונא רשע

איך האָב געזאָגט^{לב}, ס'קאָן זיין דער פֿשט איז [במדרש הנ"ל].

[דהנה לכאורה קשה להלא] דער פראָסטער פֿשט [=פשוטו של מקרא] איז דאָך פאַרקערט [מן דרשת המדרש].

[שהרי לפי פשוטו, הכתוב] **אַהֲבַת צֶדֶק וְתִשְׁנָא רָשָׁע** איז טייטש מ'האָט ליב צֶדֶק און מ'האָט פיינט רָשָׁע, מ'האָט פיינט אַ רָשָׁע.

און אין מדרש קומט אויס פונקט פאַרקערט, [כי אהבת צדק פירושו] **אַהֲבַת לְצִדִּיק** את בריותי, אויף די רשעים ער זאָל מַצְדִּיק זיין, וְתִשְׁנָא רָשָׁע [פירושו] ותשנא מלחייבן.

מד

ישוב קושיא יא

אמנם באמת הדרש והפשט מקושרין, כי רק מי שבתכלית הוא שונא רשע ואוהב צדק, מותר לו ללמד זכות אף על הרשעים, כי אצלו אין עוד חשש שזיק לו הדבר

[נאָר] קען זיין, וואָרן אייביג איז דאָך אַ כלל [אז] דער פֿשט מיטן דָרש זענען דאָך מקושר, [ולדרכינו] איז דאָס טאַקע אמת, אַן 'אַנדערער' טאָר דאָס נישט טון [להצדיק רשעים גמורים אפילו ביחדי, ווייל] וויבאַלד ער איז מצדיק די רשעים קען עס אַמאָל אַריינברענגען אין אים אַ שטיקל 'נטיה' צו די רשעים, ס'קען אים שאָטן, [דורך] די כוחות היצר. נאָר אברהם אבינו איז שוין געווען 'בתכלית' פיינט געהאָט דאָס רשעות און ער האָט ליב געהאָט צדק [כפי הפשט], מ'האָט נישט מורא געהאָט ס'זאָל אים שאדטן, איבערדעם האָט ער געמעגט זיי מצדיק זיין [כפי הדרש], אפילו אנשי סדום.

איבערדעם איז דאָס הא בהא תליא [הפשט והדרש, כן] ווייל ס'איז געווען 'בתכלית' **אַהֲבַת צֶדֶק וְתִשְׁנָא רָשָׁע** [כפשוטו], איבערדעם האָט געקאָנט זיין [כמדרשו] **אַהֲבַת לְצִדִּיק** את בריותי ושנאת מלחייבן.

מה

המשך ישוב קושיא י

יהיה איך שיהיה, האָט דער בורא כל עולמים געזאָגט, טאַקע דעס וואָס דו האָסט במחשבה [להתפלל עליהם, הוא דבר טוב, ועל כן מִשְׁחָף אֱלֹקִים אֱלֹקֶיךָ שְׁמֵן שְׁשֹׁן מִחֲבֶרֶךְ], אָבער טאַקע בדיבור האָט מען מורא געהאָט, טאַמער וועט 'דאָך' עמיצער 'אין אַכט' נעמען.

איז טאַקע אַזוי ווי תוספות זאָגט, ס'איז נישט געווען דער רצון הבורא ברוך הוא [שישא בעדם רנה ותפילה]^{לב}.

^{לב} בס"ג לך לך תשי"ז, הנזכר.

^{לב} ועיין עוד תירוצ בזה בדברי יואל (מתוך דרושים אחרים), דהתפלה הראשונה שהתפלל מבעוד יום (באין איש שומע) זה היה דבר טוב, דאע"ג דלא הועילה תפילתו לשעתו, אבל נשארה כח התפילה הצלה נצחית לדורות, דבאם יש צדיקים הם מגינים על הכלל כולו (ובפרט כי שורש נשמות ס' רבוא מישאל היו משוקעים אז באנשי סדום כמבואר בכתבי האר"י), ועל זה נאמר **אַהֲבַת צֶדֶק וְתִשְׁנָא רָשָׁע**, שקיבל שכר על זה שנתייחד אליו הדיבור. אבל תפילה השניה שהיתה להצלת אנשי סדום עצמם, בזה לא היה רצון השי"ת שיתפלל עליהם עוד. ובפרט כי לאחר מעשיהם באותו לילה כבר נגמר דינם לגמרי, וכמו שנאמר עד מי לך "פה".

מו

עוד מעט למה לא התפלל בהרהור לבד

"ל' דאברהם עצמו היה מסופק אם הוא דבר טוב להתפלל עוד עליהם, וע"כ רצה להתפלל דוקא "בדיבור" כדי לברר הדבר אָדער אפשר גאָר טאַקע, [יש לומר עוד] פאַרוואָס ער האָט געזאָגט [התפילה] "בפה", נישט "במחשבה", [יש לומר הטעם כן] ער איז אין דעם 'מסופק' געוועזן [אם חפץ ה' בכך או לא, ולכן רצה לברר זאת ע"י דיבור התפילה].

מז

וכדרך שפירש הנועם אלימלך במאמר רבי חנינא בן דוסא, אם שגורה תפילתי בפי יודע אני שהוא מקובל, דאז הוא סימן שכבר עלה לרצון בן לפני הקב"ה עוד מתחילת הבריאה, ודבר טוב הוא להתפלל על זה

[ויובן בהקדם וואָס] ס'שטייט דאָך אין נועם אלימלך^{לד'} [בפירוש המשנה (ברכות לד:), דאמר רבי חנינא בן דוסא] אם שגורה תפילתי בפי יודע אני שהוא מקובל, ואם לאו יודע אני שהוא מטורף.

דער נועם אלימלך זאָגט [על אומרם] יודע שאני מקובל. [דהנה] מ'פרעגט דאָך לעולם - זאָגט ער דארט - ס'איז לכאורה קשה די קשיא, ווי קאָן מען טון "תפילה" פאַרן בורא כל עולמים [ולפעול ע"י שישתנה הדבר לטובה], ווי איז פאַרהאַנדן אַ "שינוי רצון" [אצלו יתברך], פריער האָט ער 'אָזוי' געוואָלט, און דערנאָך איז נשתנה געוואָרן [הרצון] דורך תפילה.

זאָגט דער נועם אלימלך, ווייל מתחלת בריאת העולם אַליינס, איז אָזוי געוועזן מן השמים, אַז ס'וועט 'דאָס און דאָס' געשען, און 'דער און דער' פלוני צדיק וועט מתפלל זיין, און דורך זיין תפילה וועט עס נתהפך ווערן. דאָס איז נישט קיין "שינוי רצון", [כי באמת] ביים בורא כל עולמים איז נישט פאַרהאַנדן קיין שינוי רצון, נאָר פון תחלת אָן איז אָזוי געווען [רצונו יתברך] אַז דורך די תפילות [יתהפך לטוב].

ממילא זענען דאָך די תפילות [המתקבלות] שוין געווען פאַרן בורא כל עולמים [מתחילת הבריאה], איבערדעם איז שגורה תפילתי בפי. טאָמער איז עס נישט געווען - זאָגט ער - פון תחלת הבריאה, קאָן עס טאַקע נישט טון.

^{לד'} **בנועם אלימלך** (ריש פרשת ויחי): דאיתא בגמרא, אמרו עליו על רבי חנינא בן דוסא, כשהיה מתפלל על החולה היה אומר זה חי כו', אמרו לו מנין אתה יודע, אמר אם תפילתי שגורה בפי היא מקובלת. לכאורה מלת שגורה בפי אינו מובן, היה לו לומר אם תפילתי יוצא מפי בלי גמגום בידוע שהיא מקובלת.

אך הענין הוא, דהנה לכאורה יש להבין הסיבה הזאת שהצדיק מתפלל על החולה, והוא מתרפא ונראה הדבר כמו השתנות חלילה אצל הבורא האחד הפשוט האמיתי, וחלילה לחשוב ולומר כך.

אך הענין, דהנה כל העולמות וכל הנבראים היו מתחילה קודם בריאת העולם בכח אין סוף ברוך הוא, ואחר כך כשעלה ברצונו הפשוט לבוראם, הוציאם מכח אל הפועל, וכל מה שיהיה הוא שהיה בכח האין סוף ברוך הוא וברוך שמו. ונמצא אין כאן שום השתנות, כי כל זאת היה בכח האין סוף, שזה יהיה חולה, והצדיק יתפלל עליו ויעתר בתפילתו. והוא שהקדוש ברוך הוא מתאווה לתפילתן של צדיקים, שעל ידי התפילה הצדיק מתדבק בהבורא יתעלה, וזה תענוגו של מקום שהצדיק עולה ומתדבק בו. ואיתא בספרים הטעם שאנו רואים שלפעמים באים שני בני אדם ואוהבים זה את זה מאוד גם שלא היו מכירים זה את זה מקודם כי אם עתה מקרוב באו ונתוועדו יחד, ושניהם דבקו יחדיו באהבה רבה. והטעם מחמת שהיו שכנים זה אצל זה בשיבתם בגן עדן יחד, ועתה בבואם להרדי נתעורר בהם אהבה הישנה שהיה בהם בגן עדן.

וזהו שאמר רבי חנינא בן דוסא אם תפילתי שגורה, רוצה לומר התפילה הזאת שאני מתפלל עתה היא שגורה בפי כמו דבר הרגיל שהורגל בה כבר. ומה הוא ההרגל, היינו מה שהזכרנו לעיל, שהיה הדבר הזה והתפילה הזאת והצדיק היו כולם בכח האין סוף, על דרך שני צדיקים שאוהבים זה את זה מחמת שהיו ביחד. בידוע שהיא מקובלת, מחמת שכבר היה בכח האין סוף ברוך הוא, ואין השתנות לפניו חלילה. ואם אין תפילתי שגורה בפי, נמצא לא היתה התפילה הזאת בכח האין סוף, רק האדם מעצמו הוא מתפלל, בידוע שהוא מטורף.

איבערדעם זאָגט ער [רבי חנינא בן דוסא], **אם שגורה תפלתי בפי ווייס איך אַז ס'איז מקובל, ווייל ס'איז אזוי געווען [מתחלת הבריאה]. ווען נישט, יודע אני שהוא מטורף. אזוי שטייט אין נועם אלימלך.**

מח

ולכן רצה אברהם להתפלל "בדיבור" כדי להבחין אם תהיה שגורה תפלתו בפיו, בענין זה דאָס קאָן זיין, לעולם האָט ער נאָר געדאַרפט אינזין האָבן במחשבה [בביתו], תפילת צדיק, וואָרן אַ תפילה אפילו במחשבה [ג"כ מועיל].

ער האָט אָבער געוואָלט וויסן, אפשר איז 'דאָך' אַ מעגליכקייט [שא"צ להתפלל עליהם]¹⁶, האָט ער געמוזט זאָגן "כפה" [כדי לברר הדבר], ער זאָל וויסן צי שגורה תפלתי **בפי**. [כין] אַז ס'איז שגורה תפלתי בפי יודע אני [שהוא מקובל, ושרצון הבורא בכך].

מט

ישוב קושיא ט

ולאחר כך כשיצא לשם נתוודע לו כי באמת לא היה חפץ הקב"ה בכך, וכבר עלה קיטור הארץ, ולא התפלל עוד עליהם, ונמצא שלמעשה לא עשה אברהם שום דבר נגד רצון הבורא

און טאַקע דערנאָך איז ער געוואָר געוואָרן אַז ס'איז נישט [רצון הבורא בכך, שיתפלל עליהם בדיבור. וזהו שנאמר] **וַיִּשְׁכַּח אַבְרָהָם [פּבְקָר] אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם אֶת פְּנֵי ה',** און ס'שטייט גאָרנישט וואָס ער האָט געטון, [אמנם לדרכינו הכוונה] ווייל ער איז דאָרט געוואָר געוואָרן אַז ס'איז נישט [נחפץ ה' בכך, כי ראה שכבר עלה קיטור הארץ כקיטור הכבשן. ונמצא שאברהם אבינו לא עשה ח"ו היפך רצונו יתברך שלא היה חפץ בכך שישא בעדם רנה ותפילה, כי למעשה כשבא לשם השיג שאין רצונו יתברך בכך ולא התפלל עוד עליהם. ועצם ההליכה לשם, לא היה נגד רצון הבורא, כי על תפילה במחשבה היה חפץ ה' בכך].

אָבער תחלת איז ער נאָך מסופק געווען [ועל כן רצה להתפלל בדיבור לברר הדבר, ועל כן רצה לצאת מביתו להתפלל במקום אשר עמד שם, כדי שלא ישמעו שאר אנשים].

נ

סיום ביאור דברי התוספות

ואתי שפיר גם מה שכתבו התוספות שלא היה שליח מצוה בזה, אף לפי רצונו שרצה לילך ולהתפלל, כי רצה כך רק מחמת שהיה מסופק בדבר, ונמצא שגם מתחילה היה לו ספק שמא אינו דבר טוב והוא אינו שליח מצוה ממילא אַז ער איז מסופק געווען, איז עס אפשר נישט קיין דבר מצוה, אַז ס'איז נישט שגורה תפלתי בפי, ס'איז נישט געווען מן השמים, איז עס נישט קיין רצון הבורא ברוך הוא, איז עס נישט קיין שלוחי מצוה, איבערדעם האָט ער נישט געטאָרט גיין [יחידי בלילה].

איז ביידע אמת [שלא הותר לו לצאת יחידי בלילה מטעם שלוחי מצוה, אבל חשב שמא הוא מצוה ועל כן הלך לשם]¹⁷.

[עד כאן ממה שאמרתי כבר בביאור דברי התוספות]¹⁷.

¹⁶ כי הרגיש דשמה הקב"ה אין חפץ בכך, והיה מסופק בדבר (וכדלעיל אות מו ולהלן אות מט). [ולדרכינו לעיל, היינו כי באמת במחשבה היה רצון הבורא בכך, ובדיבור לא היה רצון הבורא בכך, ואם כן היה צד אמת בשני הצדדים].

¹⁷ כן נראה לכאורה הכוונה, וילע"ע.

¹⁷ עם קצת הוספת נופך. ובפרט בענין הטעם השני למה לא התפלל בביתו 'בהרהור' לבד.

נא

ישוב הקושיות בפסוק וַיֵּגֶשׂ אַבְרָהָם

אופן ראשון

ישוב קושיא ד - באופן א

בחובת הלבבות: מלחמות מלכים נקרא "מלחמה קטנה", נגד מלחמת היצר הרע שהוא "מלחמה הגדולה"

יהיה איך שיהיה, דער חובת הלבבות זאָגט דאָך^ל, איינמאָל אַ מלך ווען ער איז צוריקגעקומען פון אַ מלחמה קטנה ... [אמר לו החסיד] ס'קומט אָבער אַ מלחמה גדולה. פרעגט ער ווי איז פאָרהאַן [מלחמה שגדולה יותר מזה], ס'איז דאָך די גרעסטע מלחמה [מה שנצח, שהיתה מלחמה חזקה], זאָגט דער חובת הלבבות, די גרעסטע מלחמה - האָט ער אים געענטפערט - איז מלחמת היצר, די שווערסטע מלחמה.

נב

ואברהם אבינו כבר הפך את יצרו כולו לטוב, ולא שלט בו יצר הרע

און אברהם אבינו שטייט דאָך^ל איז געווען [נכבד] הָפְכוֹ כולו לטוב, ער האָט שוין נישט געהאַט קיין יצר הרע, און ער האָט ער נישט געהאַט קיין מלחמה.

נג

אבל כאן כשבא ללמד זכות על הרשעים ולייפות כחן, היה לו חשש שמא עי"ז יתעורר לו שוב "מלחמת היצר הרע"

היצט אָבער דאָ, האָט ער דאָ מורא געהאַט, [אַז] ער וועט דאָ גיין מִיָּפֶה זיין, מלמד זכות זיין אויף סדום, זיי חלילה מִיָּפֶה זיין, דאָס ברענגט אַריין אַ שטיקל יפוי [פח] פאַרן דרך רָשָׁע, אַז מ'זוכט אויף זיי זכותים, [אם כן יש לחוש] און אפשר חלילה וועט זיך אים דערוועקן די כוחות היצר^ב, וועט ער צוריק האָבן די מלחמת היצר. האָט ער זיך אויף דעם אויך געפאַסט [=היה מוכן גם לזה].

נד

ואף שבאמת לא הויק לו זה, כיון שהיה אוהב צדק ושונא רשע בתכלית, אבל נתיירא על זה, מטעם אַל תִּאֲמַן בַּעֲמָדָךְ

נאָר דער אמת [איז] ס'האָט אים נישט געשאַדט, ווייל ס'איז געווען אַהֲבַת צַדִּיק וְתִשְׁנֵא רָשָׁע בתכלית, אים האָט [דאָס] שוין נישט געקענט שאַטן.

^ל בחובות הלבבות (שער יחוד המעשה, פרק ה): בן אדם, ראוי לך לדעת כי השונא הגדול שיש לך בעולם הוא יצרך, הנמסך בכחות נפשך, והמעורב בַּמְּזַג רוחך, והמשתתף עמך בהנהגת חושך הגופניים והרוחניים וכו' האורב לפתות פסיעותיך, ואתה ישן לו והוא ער לך, ואתה מתעלם ממנו והוא אינו מתעלם ממך, לְבַש לך בגדי הידידות וְעֵדָה יְעִדֵי האהבה לך, ונכנס בכלל נאמניך ואנשי עצתך וסגולת אוהביך [בדקות מַרְמָתוֹ], רץ אל רצונך בנראה מרמיותו וקריעותיו, והוא מורה אותך בַּחֲצִי הממיתים לְשֶׁרֶשׁ מֶאֱרֵץ חַיִּים וכו'. ומן החזק שבשלוחיו, אשר יורה אותך וילחם אותך בהם במצפון ענינך, שישתדל לספק עליך אמיתתך, ולשבש מה שנתברר לך, ולערכב את נפשך במחשבות כוזבים וטענות שקרים וכו'. ואם תהיה נזהר ממנו, ותזמין לו שלוחי שכלך להילחם אותו בהם, ותסלק חציו מעליך, תינצל ותימלט ממנו בעזרת השם יתברך. ואם תשליך עניניך אליו ותימשך אחר רצונו, לא ירף ממך עד שיאבדך בשני העולמים, ויִשְׁרָשֶׁשׁ משני הַמְּעוֹנִים וכו'. על כן אל תטרידך מלחמת זולתו ממלחמתו, וקרב בלתי קרבו וכו'.

ואמרו על חסיד, שִׁפְעָה אנשים שְׂבִים ממלחמת אויבים, ושללו שלל אחר מלחמה חזקה, אמר להם, שְׂבִיתָם מן "המלחמה הקטנה" שוללים שלל, הַתְּעַדְתּוּ "למלחמה הגדולה". אמרו לו ומה היא המלחמה הגדולה, אמר להם "מלחמת היצר וחיליו". ומן התימה אָחִי, כי כל אויב שיש לך, כשתנצח אותו פעם ושנים, יִרְף ממך ולא יעלה על לבו להילחם בך, לדעתו יתרון כחך על כחו, והוא מתיאש מנצח אותך ומגבור עליך. אבל היצר אין מספיק לו ממך ניצוח פעם ומאה פעמים וכו'. (עיי"ש שהאריך עוד).

^ט בירושלמי (ברכות סז: וסוטה כה:). אברהם אבינו עשה יצר הרע טוב, דכתיב (נחמי' ט, ח) וּמִצָּאתָ אֶת לִבְּךָ נֶאֱמָן לְפָנָי. ובגמרא בבא בתרא (יז:). שלשה לא שלט בהן יצר הרע, אלו הן אברהם יצחק ויעקב וכו', ויש אומרים אף דוד וכו'.

^ב עיין באור החיים הקדוש (אחרי יח, ב בסופו), דאף באופן שכבר בא למדיגת ולבי חלל בקרבי, יכול להסתפק.

אָבער אַל תַּאֲמֵן בְּעֶצְמָךְ [עד יום מותך] שטייט דאָך (אבות ב, ד). האָט ער דאָ מורא געהאַט, ער נעמט זיך בעטן [ללמד עליהם זכות, אם כן שמא] פון דעם וועט ער צוריק באַקומען די מלחמת היצר.

נה

ועב"ז רצה ללמד עליהם זכות ולצרף את הבריות, מצד מדת החסד שלו

נאָר ער האָט אָבער געוואָלט [עם כל זה להתפלל עליהם, שהרי] אָבער די מדת החסד וואָס ער האָט געהאַט, ער האָט געוואָלט לַעֲדֹק את בריותי, האָט ער זיך געפּאַסט צו דער "מלחמה", אפילו ער וועט חלילה צוריק באַקומען מלחמת היצר, וועט ער ווייטער לוחם זיין [עם יצרו כמו בנעוריו].

נו

ולכן הסכים להכין עצמו לקראת מלחמת היצר מחדש, ולזה אמרו וַיֵּגֶשׁ אֲבָרָהָם "למלחמה"

איבערדעם וַיֵּגֶשׁ אֲבָרָהָם, הגשה למלחמה, ער איז דאָ געגאַנגען מתפלל זיין פּאַר סדום, דאָס איז ביי אים געווען הגשה למלחמה, [כי שמא] דורך דעם וועט ער באַקומען אַ מלחמת היצר.

דאָס איז דער פּשט וואָס דער מדרש ברענגט דאָ, אַיִן הגשה אלא למלחמה, [וכמו שדרשו אצל] וַיֵּגֶשׁ יְהוֹדָה^{מא}, אַיִן וַיֵּגֶשׁ אלא הגשה למלחמה, ווייל ער האָט געוואוסט [אז] פון דעם וועט זיין הגשה למלחמה.

נז

אופן שני

ישוב קושיא ד - באופן ב

אם היו נשואים אנשי סדום בחיים, שם בארץ ישראל, נמצא שבעת שיירשו ישראל את הארץ יהיה להם מלחמה יותר גדולה, ללחום גם עמהם

אָדער אפשר קען זיין נאָך, פאַרוואָס הגשה למלחמה.

לאָמיר זען. לעולם ווען די אנשי סדום בלייבן, העטן זיי געווען אַן אָבן נגף לישראל^{מב}. [ווייל] זיי העטן געבליבן אין ארץ ישראל [בעת שיירשו ישראל את הארץ. ונמצא זה נוגע לבניו של אברהם] טאַקע ווי די בעלי התוספות זאָגט [שלכן נתגלה לו דינה של סדום, יען כי הוא דבר הנוגע לבניו כשיירשו את הארץ].

[וממילא] אַז זיי [האנשי סדום] וועלן בלייבן אין ארץ ישראל, דאָס מקום וואָס אידן דאַרפן יִרְשְׁעֵנָען, העט געווען מער כוחות הטמאה און רשעות געבליבן אין ארץ ישראל.

[ונמצא] איז דאָס אַ גרויסע מלחמה פאַר אידן דעם וואָס ער לאָזט זיי איבער, מיט דעם וואָס ער גייט דאָ מתפלל זיין פאַר די אנשי סדום, מיט דעם מאַכט ער אַ גרויסע מלחמה פאַר יִיד^{מג}, און פאַרן כּלל ישראל'.

^{מא} עיין מדרש רבה פרשת ויגש (צג, ו) שדרשו כן גם על הפסוק וַיֵּגֶשׁ אֶלְיוּ יְהוֹדָה, וז"ל: וַיֵּגֶשׁ אֶלְיוּ יְהוֹדָה, ר' יהודה ר' נחמיה ורבנן, ר' יהודה אומר הגשה למלחמה היך מה דאת אמר וַיֵּגֶשׁ יוֹאָב וְהָעָם אֲשֶׁר עִמּוֹ לְמִלְחָמָה, רבי נחמיה אומר הגשה לפיוס וכו', רבנן אמרי הגשה לתפילה וכו'. ר' אלעזר אמר פשט להון, אם למלחמה אני בא, אם לפיוס אני בא, אם לתפילה אני בא.

^{מב} מלשון הפסוק בישע' (ח, ד).

^{מג} והיינו על פי מה שיבואר לקמן (באופן שלישי) ביתר ביאור, דכוונת ההגשה למלחמה היה גם על עצמו, ובעיקר על עצמו.

נח

אופן שלישי

הקדמה ליישוב קושיא ד - באופן ג

בביאור המדרש פליאה: עכשיו שמת משה יתלו המן על העץ

[וביתר ביאור יובן הענין גם על אברהם עצמו, בהקדם וואָס] דאָס האָב איך אַמאָל געזאָגט, [לפרש וואָס] ס'שטייט אין מדרש, דער ברית שלום¹⁰ (דרושי מגילת אסתר, עה"פ בלילה ההוא, ד"ה ועם) ברענגט אַ מדרש, אלמלי משה קיים שפיר, עכשיו שמת משה יתלו את המן על העץ. אזוי ברענגט ער עפעס.

ברויך מען פארשטיין וואָס דאָס איז.

נט

איתא בגמרא דרבי יהושע בן חנניה - שערך ויכוחים לנצח את האפיקורסים - ניחם את החכמים קודם פמירתו באומרו אַבְדָּה עֶצָה מִבְּנִים נִסְרַחָה חֲכָמָתָם, שלאחר שהוא יסתלק, יחלש גם כח האפיקורסים, כיון שלא יהיה מי שילחום נגדם

האָב איך אַמאָל געזאָגט פֿשט¹¹, [על פי וואָס] די גמרא זאָגט¹² (חגיגה ה:), [ווען] רבי יהושע בן חנניא איז נסתלק געוואָרן, האָט מען געפרעגט מַה תִּהְיֶי [עלן] וועגן די אפיקורסים. האָט מען געזאָגט, אַבְדָּה עֶצָה מִבְּנִים נִסְרַחָה חֲכָמָתָם (ירמ' מט, ז). אַז ס'איז געווען רבי יהושע בן חנניא אויף דעם עולם, ער איז געווען זייער שטאַרק¹³ [אויף] לוחם צו זיין [נגד] האפיקורסים, על כן הניחו להמינים לרדות קצת, כיון שהיה מי

¹⁰ הספר ברית שלום חובר ע"י הרה"ק ר' פינחס אב"ד וואלדווי, בן ר' פילטא שהיה דיין בק"ק פונא, נסתלק י' אדר שנת תכ"ג. הספר כולל דרושים נפלאים עה"ת וחמש מגילות והגדה של פסח. והובא כמה פעמים ביסמח משה, ושאר ספרים.

¹¹ בדרשת תקיעת שופר ראש השנה תשי"ב (נדפס בחידושי ג' כרכים עמוד יב, ובדברי יואל לר"ה אות קיא), וס"ג משפטים (שקלים) תשט"ז, ועוד. ועיין בדברי יואל בשלח (עמוד תכה).

וזה"ל רבינו בס"ג משפטים תשט"ז: ס'שטייט אין ברית שלום ברענגט ער א מדרש, אילו לא מת משה שפיר, עכשיו שמת משה יתלו את המן על העץ. לכאורה איז דאָך א פלא.

נאָר איך האָב געזאָגט פשוט פֿשט קען זיין טאָקע אין דעם מדרש, ווייל די גמרא זאָגט (חגיגה ה:) ווען רבי יהושע בן חנניא איז נסתלק געוואָרן האָבן זיי געפרעגט מַה תִּהְיֶי עַל מַאֲפִיקוֹרְסִין, וואָס וועט זיין מיט די אפיקורסים, ס'איז נישטאָ ווער ס'זאָל זיי ענטפערן, אמר להם אַבְדָּה עֶצָה מִבְּנִים נִסְרַחָה חֲכָמָתָם (ירמ' מט, ז), אז ווען רבי יהושע בן חנניא איז נישטאָ אויף דעם עולם האָבן זיי אויך נישט קיין חכמה.

דאָס קען זיין איז דער פֿשט, אילו לא מת משה העט מיך נישט גיווען געארט ווען ס'איז דאָ א המן אויך, ווייל אז ס'איז דאָ משה רבינו, איז דאָ ווער ס'זאָל אַקעגן זיין, [אַבער] עכשיו שמת משה, ווען משה רבינו איז נישטאָ אויף דעם עולם, יתלו את המן על העץ, טאָר ער אויך נישט זיין, ס'איז דאָך נישט געוועזן, ס'איז נישטאָ ווער ס'זאָל אַקעגן זיין.

[וואח"כ מוסיף רבינו בביאור הענין דלכאורה הלא משה והמן לא היו בדור אחד, אבל הכוונה לאתפשטותא דמשה בכל דור ולבחינת קליפת המן ועמלק שבכל דור, וחלש"ק]:

דער אמת, דער כח פון [הכנעת] המן איז טאָקע משה רבינו, ווי כ'האָב געזאָגט דאָס פאָריגע מאָל אין פרשת בשלח (תשט"ז בס"ג), ס'שטייט (בשלח יא, יא) וְהָיָה כְּאֲשֶׁר יֵרִים מִשָּׁה יְדוֹ, ער זאָגט א מעשה וואָס ס'איז געווען און ער זאָגט גאָר "והיה" [לשון עתיד] אז ס'וועט זיין וכו'.

[אַון] דער פסוק זאָגט מיר, ס'איז אזוי בכל דור ודור. אייביג איז דאָ א [בחינת] המן, נאָר וואָס דען, ס'איז איבערגעבליבן אתפשטותא דמשה בכל דור ודור, [וזה"ש] "וְהָיָה" כְּאֲשֶׁר יֵרִים מִשָּׁה יְדוֹ [ונגבר ישראל] וכו'.

¹² בגמרא חגיגה (ה:): כי קא ניחא נפשיה דרבי יהושע בן חנניא [פירוש קודם שנסתלק], אמרו ליה רבנן מאי תיהוי עלן מאפיקורסין. אמר להם אבדה עצה מבנים נסרחה חכמתם, כיון שאבדה עצה מבנים נסרחה חכמתן של אומות העולם.

¹³ רבי יהושע בן חנניא ערך ויכוחים עם האפיקורסים מחכמי יון שנקראים סבי דבי אתונא, וכן עם חכמי רומי, וכן השיב תשובות נצחיות על השאלות ששאל ממנו הקיסר. וכמובא בגמרא חגיגה (שם) בכורות (ח: ח) שבת (קנב). עירובין (קא). תענית (ו: נדרים (ג: סנהדרין (ז: וחולין (ט:). ועיין בעירובין (גג:). אמר רבי יהושע בן חנניא מלמי לא נצחני אדם וכו'. ובמדרשים יש עוד הרבה.

שילחום עמהם]. אָבער אַז ער איז נסתלק געוואָרן [וואָכדָה עֲצָה מִבְּנִים], זענען זיי אויכעט [נִסְרְחָה חֲמִמָּתָם], וואָרן ס'איז נישטאָ ווער ס'זאל אַקעגן זיי לוחם זיין^{מח}.

ס

וכן היה הכלל בכל הדורות, שהיו הכוחות תמיד זה לעומת זה, ורק בעוה"ר בעיקבא דמשיחא אינו כן, שהאפיקורסים ורשעי ארץ מצויים הם, אבל אין לנו רועי ישראל האמיתיים מי שילחמו נגדם נאָר בעונינו הרבים בעיקבא דמשיחא איז עס אַנדערש. ס'איז נישטאָ קיין רועי ישראל די פריערדיגע, און די רשעי ארץ [שפיר מצויים הם], און ס'איז נישטאָ [מי שילחום], אִין מִי יִגְדֵר גִּדְר וּמִי יַעֲמֹד בַּפֶּרֶץ^{מט}. די גמרא (סוטה דף מט וסנהדרין דף צח) מְשַׁלֵּט טאַקע אויס וויאָזוי ס'וועט אויסזען בעיקבא דמשיחא.

דאָס זענען די גרעסטע נסיונות, פאַר ביאת המשיח.

סא

אָבער אין די פריערדיגע דורות איז געווען אַלעס זה לעומת זה.

סב

וזהו ביאור המדרש, דעכשיו כשמת משה, וכן הת"ח האמיתיים שהם בחינת משה, יתלו אֶת הָמָן וכוונתו בו עַל הָעֵץ, שיחלש גם כח עמלק והסטרא אחרא, כיון שאין מי שילחום נגדם איבערדעם זאָגט דאָ די גמרא [=המדרש שבברית שלום], ווען משה רבינו איז קיים, שאָדט ווען נישט הָמָן אויכעט, ווייל ס'איז דאָ ווער ס'זאל מיט אים לוחם זיין. אָבער אַז ס'איז מת חלילה, רחמנא ליצול אַז ס'איז מת משה רבינו, משה רבינו איז נישטאָ אויף דעם עולם, מוז זיין יתלו אֶת הָמָן עַל הָעֵץ [היינו שיחלש כח עמלק והסטרא אחרא, ווייל ס'איז נישטאָ ווער ס'זאל מיט אים לוחם זיין].

סג

ישוב קושיא ד - באופן ג

ועל דרך זה באברהם כשבא לבקש על אנשי סדום, ידע שאם הם ישארו בעולם יצטרך הוא ללחום נגדם, ולזה נאמר ויגש אברהם "למלחמה", שהיה מוכן גם לזה

קען זיין דאָס איז די זעלבע, אברהם אבינו האָט דאָך געוואָלט איבערלאָזן די אנשי סדום [בעולם. ובאמת] דאָס איז אַן אָבן נֶגֶף פאַר די וועלט, אַזעלעכע כוחות הטומאה.

נאָר וואָס דען, 'ער' איז אָבער דאָ געווען, האָט ער זיך אונטערגענומען אַז ער וועט זיי לוחם זיין.

ממילא איז געווען וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם, ער איז געגאָנגען דאָ מתפלל זיין פאַר סדום, [ולכאורה יוכלו להקשות עליו] וואָס לאָזט דו זיי איבער פאַר די וועלט, ס'איז דאָך אַן 'אומגליק' פאַר די וועלט. ער האָט אָבער געזאָגט אַז "איך בין גרייט", ער וועט מיט זיי לוחם זיין, [בזין] ווילאָנג ער וועט דאָס גובר זיין.

^{מח} ובמכתב שכתב הרה"ק מנאסויד זצ"ל לרבינו זי"ע שיועיל לקבל עליו הרבנות בסאטמאר (נרפס במושיעין של ישראל ח"ו, עמוד סב) ועיין במכתב וז"ל: כמבואר בש"ס גבי רבי יהושע בן חנניא וכו', וכתב רבינו הגדול משינעווע צווקלה"ה זי"ע ועכ"א, שכל זמן שלא יתבטלו המהרסים לא יתבטלו הגודרים וכו'. על כן טובה גדולה להעמיד הדת על תלה, שימלך כ"ק הדרגתה לקבל המשרה על שכמו, עיי"ש.

^{מט} מתוך לשון התחינות שבסוף סליחות לערב ראש השנה.

סד

ביאור הפסוק: וְאֵלֶיךָ עָפָר וְאֵפֶר

דאָס קאָן זיין [בביאור מה שאמר אברהם אבינו] הִנֵּה נָא הוֹאֵלְתִּי לְדָבָר אֵל ה' "וְאֵלֶיךָ עָפָר וְאֵפֶר", זאָגט רש"י, כבר הייתי ראוי להיות עָפָר ביי די [מלחמת ד'] מלכים, און אָפֶר ביי נמרוד'ן.

סה

[קושיא ה']

לכאורה למה הזכיר כאן אברהם מה שכבר היה ראוי להיות עפר ואפר, ע"י נמרוד ומלחמת הר' מלכים [ולכאורה יש להבין] וואָס עפעס פונקט דאָ דערציילט ער פון דעם אַז ער איז געווען ראוי צו זיין עָפֶר וְאֵפֶר, ווי קומט דאָס אָהער דאָ צו דער תפילה.

סו

ישוב קושיא ה'

אמנם לדרכינו נחא, שהביא מזה ראה שהוא מלומד בנסים לנצח את כחות המומאה, וע"כ הוא מוכן ללחום גם נגד מומאת סדום, אם ישארו בחיים נאָר ער האָט דאָ מתפלל געווען אויף סדום, נו וואָס וועט זיך דאָ טון, אַזעלכע כוחות הטומאה [אם ישארו בעולם], ווער וועט זיך שלאָגן, [ואם יאמר אברהם שהוא בעצמו ילחם נגדם] מי יוֹדֵעַ צי ער וועט עס קענען בייקומען. [ולכן] האָט ער געזאָגט ער טרויעט זיך, [והראיה] ער האָט שוין אָנגעהויבן אריינקריכן אין אַזאַ זאָך, ער איז שוין געווען מלומד בנסים, ער איז געווען [שוין, אַז] ער איז געווען ברייט [=גרייט] צו זיין עָפֶר וְאֵפֶר, ער העט שוין לאָנג געקענט זיין עָפֶר ביי די מלכים, נאָר דער בורא כל עולמים האָט אים געהאָלפן, זעט ער דאָן אַז דער בורא כל עולמים העלפט אים אין די מלחמות, איבערדעם האָט ער זיך געטרויעט מתפלל צו זיין פאָר די אנשי סדום. [ולזה אמר] הִנֵּה נָא הוֹאֵלְתִּי לְדָבָר וגו' "וְאֵלֶיךָ עָפֶר וְאֵפֶר" האָט ער געזאָגט.

סז

סיום ישוב קושיא ד - באופן ג

[על כל פנים] מיט דעם איז רעכט וואָס ס'שטייט וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם לְמַלְחָמָה, ער האָט געוואוסט ער נעמט אויף זיך אַ גרויסע מלחמה.

סח

אופן רביעי

תקדמה לישוב קושיא ד - באופן ד

מבואר בוותר: דרבי אחא עזר וביטל מגיפה שהיה בעיר מחסיא, ונצטוו אח"כ מן השמים להחזירם בתשובה ס'שטייט אין זוהר הקדוש טאקע אין די וואָכעדיגע סדרה¹ (דף קא. במדרש הנעלם), רבי אחא איז אזל למחסיא, ווען ער איז אַרויסגעקומען [מן העיר אחרי שהצילם ממגיפה,

¹ בוותר הק' (וירא דף קא. במדרש הנעלם): רבי אחא אזל לכפר טרשא אַתא לגבי אושפיזיה, לחישו עליהו כַּל בְּנֵי מִתָּא, אָמְרוּ גִבְרָא רַבָּא אַתָּא הָכָא נָזִיל לְגַבְיָה, אַתּוּ לְגַבְיָה, אָמְרוּ לִיָּה לָא חָס עַל אוֹבְדָנָא, אָמַר לֵהוּ מַהוּ. אָמְרוּ לִיָּה דֵאִית שְׁבַעָה יוֹמִין דְּשֹׁאֲרִי מוֹתָנָא בְּמֵאָתָא וְכָל יוֹמָא אַתְתַּקֵּף וְלָא אַתְבַּטַּל. אָמַר לֵהוּ נָזִיל לְבֵי כְנֶשֶׁתָא וְנִתְבַּע רַחֲמֵי מִן קֳדָם קוֹדֶשׁא בְּרִיךְ הוּא. עַד דְּהוּוּ אָזְלִי, אַתּוּ וְאָמְרוּ פְלוֹנִי וְפְלוֹנִי מִיתוּ, וְפְלוֹנִי וְפְלוֹנִי נָטוּ לְמוֹת. אָמַר לֵהוּ רַבִּי אַחָא לִית עֵתָא לְקִיָּמָא הָכִי דְּשֹׁעֲתָא דְּחִיקָא. אָבַל אִפְרִישׁוּ מִנְכּוֹן אַרְבַּעִין בְּנֵי נִשָּׂא מֵאֲנֹן דְּזֻקְאִין יִתִּיר. עֲשֶׂרָה עֲשֶׂרָה לְאַרְבַּעָה חוֹלְקִין וְאַנָּא עִמְכוֹן, עֲשֶׂרָה לְזוּרְיָתָא דְּמֵאָתָא, וְעֲשֶׂרָה לְזוּרְיָתָא דְּמֵאָתָא, וְכֵן לְאַרְבַּע זוּרְיָתָא דְּמֵאָתָא. וְאָמְרוּ בְּרַעוּת נִפְשָׁכוֹן עֲנִינָא דְּקִטְרָת בּוֹסְמִין דְּקוֹדֶשׁא בְּרִיךְ הוּא יֵהֵב לְמִשָּׁה, וְעֲנִינָא דְּקִרְבָּנָא

וואָס] ס'איז געווען - השם ישמרנו - [דעשכא לשם] איז געווען רחמנא ליצולן דאָרטן [א מגיפה], ס'איז נישט גוט געווען, ער האָט זיי געהייסן זאָגן קטורת, און ער האָט געזאָגט קטורת [עמהם], און ער האָט מציל געווען די שטאָט מחסיא.
האָט מען אים דערנאָך געזאָגט מן השמים, אַז דו האָסט 'דאָס' געטון [להצילם מן המות], ברויכסט דו דאָך צו גיין ווייטער, זאָלסטו זיי גיין [זיין] מחזיר בתשובה זיין.
האָט ער אַזוי געטון, ער איז געגאָנגען און ער האָט זיי מחזיר בתשובה געווען.

סט

ישוב קושיא ד - באופן ד

וכמו כן ידע אברהם שאם יציל את סדום, יצטווה גם להחזירם בתשובה, שזה עבודה קשה ומלחמה גדולה
האָט ער [אברהם] דאָך געוואוסט, [כי] אַז ער וועט דאָ מציל זיין סדום, אַז ער וועט
עפעס פועל'ן מן השמים [להשאירם בחיים], וועט מען אים הייסן גיין [להחזירם בתשובה].
[און] דאָס איז אַ שווערע ביטערע מלחמה לוחם צו זיין מיט אנשי סדום, צו
'פרובירן אפילו' זיי מחזיר בתשובה צו זיין.

ע

ואפשר עוד שאף אם לא ילך ביניהם להחזירם, היה לו להשפיע עליהם רוח תשובה בגדול קדושתו
מ'קען נאָך זאָגן אַ סברא [אז] ער איז נישט 'געגאָנגען' אפילו [בתוכם^א], נאָך דאָס
אַליין איז אויכעט אַ ביטערע מלחמה [להשפיע עליהם ממקומו בכח קדושתו למוטב].

עא

והסכים אברהם גם לזה, ולכן נאמר ויגש אברהם "למלחמה"

נאָר דעסטוועגן האָט ער זיך געפאַסט אויף דעם אויכעט, [כדי] אַז מ'זאָל זיי
איבערלאָזן. [ולכן שפיר אמרו ויגש אברהם "למלחמה"].

עפ"ה. [=רבי אחא הלך לכפר טרשא, בא אצל המארח שלו. לחשו עליו כל בני העיר. אמרו, אדם גדול בא לכאן, נלך אליו.
באו אצלו. אמרו לו, לא חושש על אברתינו, אמר להם, מהו. אמרו לו שיש שבעה ימים שיש מנת בעיר, וכל יום מתחזק ולא
מתבטל. אמר להם, נלך לבית הכנסת ונבקש רחמים מלפני הקב"ה. עד שהיו הולכים, באו ואמרו, פלוני ופלוני מתו, ופלוני
ופלוני נוטים למות. אמר להם רבי אחא, אין עת לעמוד כך, שהשעה דחוקה. אבל תפרישו מכם ארבעים בני אדם מאלו היותר
זכאים. עשרה עשרה לארבעה חלקים, ואני עמכם, עשרה לקצה העיר ועשרה לקצה העיר, וכן לארבע קצוות העיר, ותאמרו
בנפש חפצה ענין של קטרת הסמים שהקב"ה נתן למשה, וענין של הקרבנות אחר].
עבדו כן תלת זמנים, ואעברו בכל מאתא קמיינתא אויחילו לעילא, דהא דינא דשמיא לא אשרי הקא, דהא ידעי
דאשוישו למימת אפרישו מנייכו לבתיהון, ואמרו כדן, וכד תסימו אמרין אלין פסוקינא (במדבר יז, יא) ויאמר
משה אל אהרן קח את המחתה ותן עליה אש וגו' ויקח אהרן וגו' ויעמד בין המתים וגו'. וכן עבדו ואתבטל
מנייהו. [=עשו כך שלש פעמים ועברו בכל העיר לארבע קצוות והיו אומרים כן. לבסוף אמר להם, נלך לאלו שנוטים למות,
ותפרישו מכם לבתיהם ותאמרו כך, וכאשר תסימו, תאמרו אלו הפסוקים, ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה ותן עליה אש
וגו' ויקח אהרן וגו' ויעמד בין המתים וגו'. וכן עשו והתבטל מהם (המות)].

שמעו ההוא קלא דאמר, סתרא סתרא קמיינתא אויחילו לעילא, דהא דינא דשמיא לא אשרי הקא, דהא ידעי
לבטלא ליה. חלש לביה דרבי אחא, אדמוך, שמע דאמרי ליה, פד עבדת דא, עבדי דא, זיל ואימא לון דייחורון
בתשובה דחייבין אנן קמאי. קם ואחזר להו בתשובה שלימתא, וקבילו עלייהו דלא יתבטלון מאורייתא לעלם,
ואתליפו שְמָא דקרתא וקארון לה מאתא מחסיא. [=שמעו אותו קול שאומר, סודי הסודות, הראשונים הנחילוה לנצח,
שהרי דין השמים לא שורה כאן, שהרי יודעים לבטלו. חלש לבו של רבי אחא וישן. שמע שאומרים לו, כמו שעשית את זה,
תעשה את זה. לך אמור להם שיחזרו בתשובה, שרשעים הם לפני. קם והחזירם בתשובה שלמה, וקבלו עליהם שלא יתבטלו
מהתורה לעולם, והחליפו את שם העיר, וקראו לה קתא מחסיא].

^א וכמו שדרשו עליו במדרש (בראשית רבה סא, א) הפסוק אשרי האיש אשר לא 'הלך' בעצת רשעים, זה דור
הפלגה, ובדרך חטאים לא 'עמד', אלו 'אנשי סדום'.

עב

אופן חמישי

הקדמה ליישוב קושיא ד - באופן ה

איתא בספר הליקוטים: דמשה רבינו יען שקיבל את הערב רב לתוך הכלל ישראל, על כן מוטל עליו להתעבר בנשמת צדיקי הדור פעם אחת בחמישים שנה, כדי להחיל את הדור מן הערב רב וללחום נגדם

ס'שטייט, דער אר"י הקדוש זאָגט, ס'שטייט, אין שער הפסוקים^{יב} איז דאָ דער ספר הליקוטים, שטייט דאָרט אין פרשת ואתחנן^{יג}, זאָגט ער [בפסוק] וַיִּתְּעֶבֶר ה' בִּי לְמַעַנְכֶם (ואתחנן ג, כו), אַז משה רבינו, ווייל ער האָט אַריינגעברענגט דאָס ערב רב [בתוך הכלל ישראל], ווייל ער האָט זיי געוואָלט מתקן זיין, איז געוואָרן אַ גרויסער קלקול פאַר אַלע דורות, עד סוף כל הדורות זענען פון די ערב רב דאָ נשמות וואָס זענען צווישן אידן [נוסובלים מהם].

איבערדעם מוז ער קומען [נשמת משה] בסוד העיבור, אַ פלא זאָגט דאָרטן דער אר"י הקדוש, אַ פלא, אַז איין מאָל אין פופציג יאָר קומט אַראָפּ [נשמת] משה רבינו בסוד העיבור אין איינעם [מצדיקי הדור, כדי צו] העלפן [לוחם זיין] אַקעגן ערב רב. [כן כתב שם] אויף דעם וואָס דער פסוק זאָגט "וַיִּתְּעֶבֶר" ה' בִּי לְמַעַנְכֶם [וועגן ענק] דאָרף איך קומען "בסוד העיבור", ווערט ער "נְתַעֲבֵר" לְמַעַנְכֶם, אין אַ צדיק הדור ווערט ער נְתַעֲבֵר איין מאָל אין פופציג יאָר, אויף מתקן צו זיין, לוחם זיין אַקעגן ערב רב, [ועל זה נאמר] וַיִּתְּעֶבֶר ה' בִּי לְמַעַנְכֶם.

זאָגט דער אר"י הקדוש, ער האָט מתפלל געווען אויף דעם ער זאָל דאָס נישט ברויכן, און ער איז לא נענה בתפלתו, .. דאָס מוז זיין, איבערדעם איז געבליבן "וַיִּתְּעֶבֶר" ה' בִּי לְמַעַנְכֶם, אַז ער איז געבליבן [אז] ער מוז אַראָפקומען בסוד העיבור. [עד כאן דברי האר"י הק' בספר הליקוטים].

^{יב} בדפוסים הישנים שהיו תחת יד רבינו, היה ספר הליקוטים ושער הפסוקים בכרך אחד.

^{יג} בספר הליקוטים (ריש ואתחנן): וַיִּתְּעֶבֶר ה' בִּי לְמַעַנְכֶם. דע כי בכל דור בא משה בסוד עיבור, לפי שהקב"ה לא היה רוצה לקבל "ערב רב", ובוה [אילו לא קבלו אותם ולא החטיאו את ישראל] לא היה מיתה ולא גלות, כמו שאמרו רז"ל (עירובין נד.) על הפסוק (שמות לב, טו) חֲרוֹת עַל הָעֵלֹת, חירות ממלאך המות. והוא קבלם, בחשבו כי טוב הוא להכניסם בקדושה, ובפרט שהיו נוגעים לו קצת, כמו שנאמר (בהעלותך יא, כא) הָעָם אֲשֶׁר אֲנִי בְּקִרְבִּי, וכתוב (בא יא, ח) וְכָל הָעָם אֲשֶׁר בְּרִגְלֶיךָ, ולזה רצה לתקנם, ואדרבה קלקלו לישראל. וזהו סוד מה שנאמר (תשא לב, ז) לָךְ יָרֵד כִּי שַׁחַת עֲמָךְ וכו', נִשְׁחַת לא נאמר אלא שַׁחַת, פירוש שַׁחַת [עמך] לישראל, ועתה רוב הדור מהם.

ולזה הוצרך לבוא משה בעיבור אחד לחמישים שנה, לפי שהוא שורש "ישראל", לתקנם שלא יִטְעוּם "ערב רב". וקודם שחטאו ישראל, היה משה בתכלית השלימות, והיה משיג שער ה' של חמישים שערי בינה הגדול מכולם, וכשחטאו ישראל נעלם ממנו וכו'. ולהיות שכונת משה רבינו ע"ה היה לטובה, לא מנע השי"ת ממנו הטוב, ובעת אסיפת רוחו, וַיַּעַל מֹשֶׁה מִעֲרַב מֹאֲב אֶל הַר נֶבֶז (ברכה לד, א), ג' בו, ונכנס ה' בשמו, ונעשה נשמתו, וידוע כי נשמה הוא בינה.

והנה כמה תפלות התפלל משה שלא יבוא בעיבור כל דור, ולא נענה. וזהו שנאמר "וַיִּתְּעֶבֶר" ה' בִּי לְמַעַנְכֶם, שאני בא בעיבור כל דור "לְמַעַנְכֶם", כי אתם גורמים לי, והיה מדבר עם ערב רב. או מדבר עם ישראל, ופירוש "לְמַעַנְכֶם", לתקן אתכם. ומלת "בִּי", רמז ל"ב חדשי עיבור, כענין רבה תוספאה (יבמות פ.) וְלֹא שָׁמַע אֵלִי, שלא נתקבלה תפלתי. עכ"ל ספר הליקוטים (ועיי"ש עוד).

ובשער הגלגולים (הקדמה ב) כתב וז"ל: כי אין לך דור ודור שמשו רבינו ע"ה אינו בתוכו, בסוד (קהלת א, ה) וְחַד הַשָּׁמַשׁ וְכָא הַשָּׁמֶשׁ, דור הלך וְדור בא (שם ד), כדי לתקן את הדור ההוא. ויע"ע באור החמה (על הוזהר ח"ב קטו): דנשמות הצדיקים שבישראל, בהם מתנוצצת נשמת משה רבינו ע"ה,

ומאירים ממנו כאור השמש המתנוצץ בכוכבים.

עג

ונמצא דיען שמושה קירב את הערב רב, יש לו ללחום מלחמה נגדם עד סוף כל הדורות

קומט אויס, האָט ער [משה רבינו] אַ מלחמה [עם הערב רב] עד סוף כל הדורות, ביי דער בורא כל עולמים וועט העלפן ס'וועט זיין דער עולם התיקון, איז אים געבליבן אַ מלחמה וואָס ער ברויך אַלץ אַראָפּקומען אויף דעם עולם, וועגן ערב רב.

עד

ישוב קושיא ד - באופן ה

וכמו כן חשב אברהם, שאם יציל את סדום, מי יודע אם לא יצטרך להתעבר בצדיקים שכלל הדורות לבוא ללחום נגדם. והסכים להכין עצמו גם לזה, ועל זה נאמר ויגש אברהם "למלחמה"

קען זיין אברהם אבינו האָט דאָס געהאַט אַ חשבון, ער האָט געוואָלט דאָ, ער האָט געוואָלט מציל זיין, איבערלאָזן אנשי סדום, און זיי וועלן מרבה זיין עניני טומאה, זיי וועלן פֿרַה וְרַבָּה זיין [לדורות, און] זיי וועלן צוציען [אַנדערע], אַזוויי ס'איז דער דרך פון כחות הטומאה, זיי ציען צי צו זיך אסאך [מענטשן] פון דער וועלט¹². נואם כן יש לחוש] מִי יוֹדֵעַ וואָס ער [אברהם] וועט פון דעם אַלץ ברויך צו טון [לדורות], וויפיל דורות ער וועט ברויך נאָך אראפצוקומען פֿאַר מלחמה. איז געווען וַיִּגַש אַבְרָהָם, ער האָט זיך צוגעגרייט צו דער מלחמה. איבערדעם שטייט אין הגשה אלא למלחמה.

עה

אלא שלמעשה ראתה חכמתו יתברך שיותר טוב שלא ישארו בחיים, וניצול אברהם ממלחמה זו שהכין עצמו אליה נאָר רָאָתָה חֲכָמָתוֹ יִתְבָּרַךְ אַז ס'טויג נישט, איז ער נישט נענה געוואָרן, איז דאָס נישט געלונגען. זיי זענען נישט געבליבן די אנשי סדום, איז אברהם אבינו פון דעם ניצול געוואָרן, פון דער מלחמה. אָבער ער האָט זיך געגרייט און געפֿאַסט [=שהיה מוכן ומזומן] אויף דעם, אברהם אבינו האָט זיך גערישט אַז ער גייט אַריין אין אַ מלחמה.

עו

אופן ששי

ישוב קושיא ד - באופן ו

על השבעה אומות נצטוו ישראל ללחום עמהם ולהורגם, והמעט למען אֲשֶׁר לֹא יִלְמְדוּ אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת כְּכָל תּוֹעֲבָתָם

אָבער קען דאָ זיין נאָך אַ פֿשט אין וַיִּגַש למלחמה.

וואָרן לעולם האָט דער בורא כל עולמים געזאָגט (דברים כ, טז) לֹא תַחֲיֶה כָּל נִשְׁמָה, אידן זענען מִצְוָה אויף די אַלע כנענים [ללחום עמהם ולהורגם], די וואָס זיי האָבן געוואוינט אין ארץ ישראל, רַק מַעֲרֵי הָעַמִּים הָאֵלֶּה וגו' לֹא תַחֲיֶה כָּל נִשְׁמָה, [ומה שיש לפתוח בשלום הוא רק] כִּן תַּעֲשֶׂה לְכָל הָעָרִים הָרְחוֹקוֹת¹³, אָבער די וואָס זענען 'דאָרטן' פון 'זיי' [מחוייבים לאבדם].

¹² ועיין בעל הגאולה ועה"ת (סוף סימן מט) וז"ל: ומה שהצליחו [הציונים] עכ"פ בהצלחה גדולה, אין זה תימה וכו', כמו שאמרו חז"ל שְׁטָנָא נְצַח וכו'. וככה גדלו והצליחו הצלחה גדולה ומרובה עד אין שיעור כל מיני עבודה וזה שבעולם, הנוצרי והמחמד ודומיהם, שהיו בתחילה מתי מספר בקטנות, ועל ידי שטותים והבלים ושקרים וכזבים גדלו והצליחו וכבשו מדינות, ותפשו רובא דעלמא ברשעם.

¹³ כדכתיב בפרשת שופטים (י-טו): כִּי תִקְרַב אֶל עִיר לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ וְקִרְאתָ אֲלֶיהָ לְשָׁלוֹם. וְהָיָה אִם שָׁלוֹם תַּעֲנֶנּוּ וּפְתָחָהּ לָךְ, וְהָיָה כָּל הָעָם הַנִּמְצָא בָּהּ יְהִי לְךָ לְמַס וְעִבְדְּךָ וגו'. כן תַּעֲשֶׂה לְכָל הָעָרִים הָרְחוֹקוֹת מִמֶּךָ מֵאֵד אֲשֶׁר לֹא מַעֲרֵי הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה הֵנָּה. ועל זה ממשיך הכתוב (שם, טז-יח): רַק מַעֲרֵי הָעַמִּים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ

אָזוי ווי זיי זאָגן דאָך [לבאר] דעם טעם פאַרוואָס [נצטווי רק עליהם, כדכתיב] לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא יִלְמְדוּ אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת כְּכָל תּוֹעֲבֹתֵיכֶם, זיי זאָגן דאָך גאָר [בספרים הק'] כי זיי זענען געווען דער מְקוֹר הַרְשָׁעִי, זיי זענען געווען די ערשטע¹¹ וואָס האָבן געדינט דאָרטן עבודה זרה, און מיט כישוף, אָזוי זאָגט דאָך דער רמב"ם¹² דעם טעם פאַרוואָס דער בורא כל עולמים האָט געזאָגט לֹא תִחְיֶה כָּל נִשְׁמָה.

עז

והנה אנשי סדום היו גרועים עוד יותר מן הכנענים ושבעה אומות, והראה שסדום נתמלא סאתם עוד בימי אברהם, ושאר האומות לא נתמלא סאתם עד ימות יהושע בן נון. וא"כ אם היו נשארים אנשי סדום בארץ, בודאי היו ישראל מצויין אח"כ להורגם ולאברם, והם היו קליפה יותר קשה מהכנענים, ונמצא שאז היה להם לישראל מלחמה יותר חזקה, בעת בואם לארץ

און די אנשי סדום זענען דאָך געווען נאָך אָרגער פון זיי אַלע, איבערדעם האָט מען נישט געוואָרט ביז דעמאָלט [בימי יהושע] נאָך, [נאָך] מ'האָט זיי נאָך 'פריער' משחית געוועזן, נאָך מיט 'יאָרן פריער' [בימי אברהם].

דעמאָלט איז נאָך געווען די כנענים, [וגם עליהם נאמר] כְּמַעֲשֵׂה אֶרֶץ כְּנָעַן (אחרי יח, יג), [ופירשי' ווייל] זיי זענען דעך געווען מקולקלים מכל האומות. און סדום איז נאָך אָרגער געווען.

נחלה לא תחיה כל נשמה. כי החרם תחרימם, החתי והאמרי הכנעני והפרזי החי והיבוס וכו'. לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא יִלְמְדוּ אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת כְּכָל תּוֹעֲבֹתֵיכֶם אֲשֶׁר עָשׂוּ לְאֱלֹהֵיהֶם וְחָטְאתֶם לָהֶּם אֱלֹקֵיכֶם:

¹¹ עיין באגרא דכלה בפרשתן (בפסוק ויעבור אברם): והנה מקובל אצלנו שהשבעה עממין שהיו בארץ ישראל שצוה השם יתברך להכריח את שמם, הם היו נגד השבעה מדות שבקליפה.

וקבלתי סדרן והוראות שמותיהן מפה קדוש כבוד אדמו"ר הרב הק' פום ממלל רברבין בוצינא דנהורא כק"ש מו"ה יעקב יצחק הלוי מלובלין זצלה"ה, וזה סדרן:

הכנעני נגד 'החסד' שבקליפה, מורה לשון 'הכנעה'.

החתי נגד 'הגבורה' שבקליפה, מלשון 'חתת' אלקים (וישלח לה, ה).

האמרי נגד 'תפארת' שבקליפה, כי האמרי לשון התפארות, כמד"א (תבא כו, יז) אֶת ה' הָאֱמֶרֶת וְה' הָאֱמֶרֶת.

הפרזי נגד 'נצח' שבקליפה, כדרך המנצח היושב בערי הפרזי בלי פחד.

החי נגד 'הוד' שבקליפה, מלשון חיוויא, כי גם בקדושה עיקר החורבן והצרות הם באלף החמישי וכו'.

היבוס נגד 'יסוד' שבקליפה וכו'.

ג' קושי כנגד 'מלכות' שבקליפה, כמו שאמרנו דו"ל (ברכות נח.) נֶאֱמַר מוֹשֵׁל בְּכָל (דברי הימים א' כט, יב), אפילו

ריש 'הגרוטנא' מן שמאי מוקמי ליה, וגרשי מלשון גרגותני (גיטין נו:). (ולי נראה שהוא מלשון רגוש עפר, כי

הוא כבוד עפר המקבל הג') יסודות אש מים רוח והבן). על כן הגרשי עמד בפנה מעצמו, כי 'מלכות' מלכות

כל עולמים (תהלים קמה ג'), ואפילו המלכות שבקליפה יתנו הדר למלך הכבוד.

והבן כי הדברים עתיקין, עד כאן דברי פה קדוש הנ"ל, ודפח"ח.

¹² בספר החינוך (מצוה תכה): מרשי המצוה, לפי שאלו השבעה עממים הם שֶׁחָלּוּ לעשות כל מיני עבודה זרה

וְכָל תּוֹעֲבֹת ה' אֲשֶׁר שָׁנָא, ועל כן בהיותם עיקר עבודה זרה ויסודה הראשון, נצטוונו עליהם, למחותם ולאבדם

מתחת השמים, לא יזכרו ולא יפקדו בארץ החיים.

¹³ בספר מורה נבוכים (חלק א, פרק לו ופרק נד). דו"ל שם (בפרק נד): וצריך למנהיג המדינה, כשהיה נביא, שיתדמה

באלו התוארים [של רחום ותנן וגו'] וכו', ויהיה בקצת הפעמים ולקצת האנשים 'רחום ותנן', ולא לענין

הרחמנות והחמלה לבד, אלא כפי מה שיהיה ראוי. ויהיה בקצת הפעמים ולקצת האנשים 'נוטר ונוקם ובעל

חמה', כפי התחייבם, לא לענין הכעס לבד וכו'.

הלא תסתכל בכתובי התורה, כאשר צוה לֹאבֵד שבעה עממים ואמר לֹא תִחְיֶה כָּל נִשְׁמָה, סמך לו מיד לְמַעַן

אֲשֶׁר לֹא יִלְמְדוּ אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת כְּכָל תּוֹעֲבֹתֵיכֶם אֲשֶׁר עָשׂוּ לְאֱלֹהֵיהֶם וְחָטְאתֶם לָהֶּם אֱלֹקֵיכֶם, יאמר, לא תחשוב שזו

אכזריות או בקשת גאולת דם, אבל הוא פועל שיגור אותו והדעת האנושי, שיוסר כל מי שִׁשָּׂה מדרך האמת,

ויורחקו המונעים כולם אשר ימנעו מן 'השלימות' אשר הוא 'השגתו יתברך'.

ועם זה כולו, צריך שיהיו פעולות הרחמנות והחמילה והחמלה והחנינה בְּאֵת מְנַהֵג המדינה יותר הרבה

מפעולות העונש. שאלו ה'שלוש עשרה מדות' כולם 'מדות רחמים', בלתי אחת, והיא 'פקד עון אֵת על בָּנִים'.

עח

אמת הדבר, דאָס זאָגט דאָך דער רמב"ן (בפרשתן יט, ה) אַז דער גאַנצער טעם [שנאבדה סדום] איז דאָך געווען ווייל ס'איז געווען [חטאם] אין "ארץ ישראל". ווען ס'איז נישט אין ארץ ישראל העט עס נישט גיווען געווען, נאָר ווייל ס'איז אין ארץ ישראל, דאָרט איז האַרבער. (כדיבואר עוד באורך להלן אות פה).

עט

אַבער עכ"פּ ווען זיי בלייבן, העטן דאָך אידן ווען געהאַט אַ שווערע מלחמה, 'זיי' [בני סדום] העטן דאָך זיכער גיווען געוועזן [נכלל] אין דעם לאו פון לאַ תַּחֲיָה כָּל נַשְׁמָה, וואָלטן דאָך אידן ווען געהאַט [מלחמה עמהם לאבדם]. 'אזוי' האָבן זיי נאָר לוחם געווען מיט די כנענים, און היצט העט מען געדאַרפט לוחם זיין מיט די אנשי סדום אויכעט, [וואָס] ס'איז נאָך אַ שווערערע מלחמה, זיי זענען געווען שטאַרקער אין כח הקליפה [מן הכנענים]. [ונמצא] העט מען איבערגעלאָזט פאַר אידן אַ גרויסע מלחמה, מיט דעם וואָס ער לאָזט זיי איבער.

פ

ועל זה נאמר וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם 'למלחמה', כי המלחמה שלחמו ישראל עם הכנענים היה גם כן בכחו של אברהם אבינו, וידע אברהם שאם ישארו הסדומיים יצטרך הוא עצמו לסייע לישראל ללחום גם נגדם, ונמצא שהיין עצמו למלחמה גדולה איבערדעם זאָגט מען [וַיִּגַּשׁ לַמַּלְחָמָה], דאָס איז דער פֿשֶׁט וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם [למלחמה], ער איז דאָ געגאַנגען מתפלל זיין [אָז] סדום זאָל בלייבן אויף דער וועלט, וואָלט ער איבערגעלאָזט פאַר אידן אַ גרויסע מלחמה.

פא

און די מלחמה פון אידן [עם הכנענים] איז דאָך אויך נאָר פון כחו של אברהם אבינו, דער כח פון די אבות הקדושים. [ווי] ס'שטייט דאָך [וַאֲתַחֲנֶן ז, ז-ח] [אָז] פאַרדעם איז געווען וַיִּבְחָר בָּכֶם, כִּי מֵאַהֲבַת ה' אֶתְכֶם וּמִשְׁמֹרוֹ אֶת הַשְּׂבָעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם, [וכתיב ולמען הקים את הדבר אשר נשבע ה' לאַבְרָהָם לַיִצְחָק וַיִּלְעָקֵב (עקב ט, ט), מיטן כח פון די אבות הקדושים. מֵאַהֲבַת אֲבוֹתֵיכֶם האָבן דאָך אידן לוחם געווען די מלחמה אין ארץ ישראל, ווען זיי האָבן כובש געווען. האָט ער געוואוסט [אברהם, אָז] 'ער' וועט דאָ ברויכן מסייע זיין צו אַ שטאַרקערע מלחמה, דורכדעם וואָס זיי וועלן היצטערט בלייבן. [ווייל] דער סוף וועט דאָך נאָר זיין אַז אידן וועלן זיך באַזעצן דאָרט, וועט מוזן זיין לאַ תַּחֲיָה כָּל נַשְׁמָה, לִמְעַן לֹא יִלְמְדוּ אֶתְכֶם כָּל תּוֹעֲבֹתָם, דער סוף וועט דאָך אזוי זיין, ער וועט מוזן מסייע זיין. [ונמצא] האָט ער זיך אָנגעאַרבעט, האָט ער זיך אָנגעגרייט אַ גרויסע מלחמה.

פב

איבערדעם איז וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וְגו' האָף תַּסְפָּה, ער איז געגאַנגען דאָ מתפלל זיין פאַר סדום, האָט ער געוואוסט ער גייט דאָ אָנגרייטן אַ שווערע מלחמה פאַר אידן [און פאַר 'זיך' (ויעין לעיל סוף אות נז)].

יט ועוד נאמר (וַאֲתַחֲנֶן ד, לו'): וְתַחַת כִּי אֶהָב אֶת אַבְרָהָם וַיִּבְחָר בְּיִצְחָק אֶתְרִי וַיּוֹצֵאֵךְ בְּכַחוֹ הַגָּדֹל מִמֶּנִּי. לְהוֹרִישׁ גּוֹיִם גְּדֹלִים וְעַצְמִים מִמֶּךָ מִפְּנֵיךְ לְהִבְיָאֵךְ לְתַת לָךְ אֶת אֶרֶץ נַחֲלֵה כִּיּוֹם הַזֶּה. - ופירש"י: וְתַחַת כִּי אֶהָב. וְכָל זֶה תַּחַת אֲשֶׁר אֶהָב, וַיּוֹצֵאֵךְ בְּכַחוֹ וְכו'. דבר אחר וַיּוֹצֵאֵךְ בְּכַחוֹ, בְּכַח אֲבוֹתָיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים עח, יב) נִגְדַּת אֲבוֹתָם עָשָׂה פֶּלֶא. ואל תתמה על שהזכירים בלשון יחיד, שהרי כתבם בלשון יחיד וַיִּבְחָר בְּיִצְחָק אֶתְרִי.

פג

אבל למועשה לא נתקבלה תפלתו, ונמצא שלא יצא מזה מלחמה יותר קשה לישראל. אבל עכ"פ הוא הסכים להכין עצמו גם לזה

אָבער ס'איז דאָך טאַקע נישט געשען, זיי זענען נאָך פריער [נאכדן], איז פון דעם אַרויס [מצד תפלת אברהם] איז נישט פאַרשווערערט געוואָרן די מלחמה פאַר אידן, ווייל דאָס איז נישט געשען, [און] זיי זענען נישט געבליבן. אָבער ווען זיי העטן יא גיווען געבליבן, העטן אידן גיווען געהאַט אַ שווערע מלחמה ביים [קיום מַצוֹת] לאַ תְּחִיָּה כָּל נֶשְׁמָה. איבערדעם איז רעכט יִגַּשׁ אַבְרָהָם, אין הגשה אלא למלחמה, דעס וואָס דער מדרש זאָגט.

פד

ישוב הקשויות בענין המבפּה אַני מאַבְרָהָם

הקדמה לישוב קושיא א-ב

דאָס קאָן זיין, מעיקרא אָן, די בעלי התוספות, איך האָב פריער דאָ אָנגעהויבן [בקושיא ב] [עם הפירוש וואָס] די בעלי התוספות זאָגט [בהפסוק] לְמַעַן אֲשֶׁר יִצְוֶה אֶת בְּנָיו וְאֶת בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשִׁמְרוּ דְרָגוֹ ה', די בעלי התוספות זאָגט דאָך [לפרש לשון] "לְמַעַן" [כפשוטן] כדי זיי זאָלן וויסן.

פה

ברמב"ן ורבינו בחיי: מה שאמר הכתוב בפרשת נצבים על ארץ ישראל בומן החורבן, דהוא כְּמִהֶפְכַּת סֵדֶם וְעִמָּהָ, הכוונה דהמעם שגלו מן הארץ הוא כאותו מעם שסדום נהפכה יותר משאר ארצות, דהוא על שחטאם היה "בארץ ישראל", ששם החטא חמור יותר מבשאר ארצות

וועל מיר זען. דער אמת זאָגט דאָך דער רמב"ן^פ - אַזוי ווי דער רבינו בחיי איז עס נאָך מסביר מער באריכות^ק, אָבער די זעלבע שטייט אין רמב"ן בקיצור, - [פאַרוואָס אויף] די אנשי סדום איז געווען אַ גרויסער עונש, דאָס איז געוועזן ווייל ס'איז געווען אין "ארץ ישראל".

איבערדעם שטייט (נצבים כט, כב) גְּפִרִית וְמִלַּח שְׂרָפָה כָּל אֶרְצָה וגו' כְּמִהֶפְכַּת סֵדֶם וְעִמָּהָ אֲדָמָה וְצִבּוֹנִים [אָשֶׁר הָפָךְ ה' בָּאֶפּוֹ וּבִחְמָתוֹ]. [דקשה לכאורה] וואָס זאָגט ער עפעס

^פ ברמב"ן (יט, ה): ודע, כי משפט סדום היה למעלת ארץ ישראל, כי היא מכלל נחלת ה' ואינה סובלת אנשי תועבות, וכאשר תקיא את הגוי כלו מפני תועבותם, הקדימה וקאתה את העם הזה שהיו רעים מכולם לשמים ולבריות, ושממו עליהם השמים והארץ והושחתה הארץ בלא רפואה לעולם, מפני שבעבור טובה נתגאור. וראה הקב"ה שיהיה לאות לבני מִרְיָ לִישְׂרָאֵל העתידים לירשה, כאשר התרה בהן (נצבים כט, כב) גְּפִרִית וְמִלַּח שְׂרָפָה כָּל אֶרְצָה וגו' כְּמִהֶפְכַּת סֵדֶם וְעִמָּהָ אֲדָמָה וְצִבּוֹנִים אָשֶׁר הָפָךְ ה' בָּאֶפּוֹ וּבִחְמָתוֹ. כי יש באומות רעים וחטאים מאד, ולא עשה בהם ככה, אבל למעלת הארץ הזאת היה הכל, כי שם היכל ה'.

^ק ברבינו בחיי (יט, כט): יש לשאול ההפכה הזאת והמשפט הגדול הזה בסדום למה, כי בודאי אומות היו בעולם שהם רעים וחטאים כמותם ולא היה בהם העונש כל כך וכו'. אבל מפני שהיתה עיר סדום מארץ ישראל, על כן היה המשפט הזה גדול כל כך, למעלת הארץ הקדושה שאינה סובלת עוברי עבירה, והיתה מקיאה אנשי התועבות ההם, ועל כן הקדימה עתה וקאה הגוי הזה משם.

והנה הענין הזה של מהפכת סדום היה אות וסימן לישראל העתידים ליורשה, שאם לא יזהרו בירושת הארץ בשמירת התורה והמצוות, תקיא אותם ממנה כאשר הקדימה וקאה אנשי סדום, וכאשר קאה אנשי הכנענים אחריהם. וכן הזכיר משה רבינו ע"ה בסוף ימיו, והזכיר להם החורבן של סדום ואמר שתחרב הארץ אם יעזבו ישראל את התורה, והוא אמרו גפירת ומלח שריפה כל ארצה וגו' כמהפכת סדום ועמורה וגו', על מה עשה ה' ככה וגו', על אשר עובד וגו'.

"כְּמִהְפַּכַת סֶדֶם וְעַמְרָה", ס'איז דאָךְ נישט געווען [חורבן ארץ ישראל דומה לחורבן סדום], איז עס דען געווען כְּמִהְפַּכַת סֶדֶם וְעַמְרָה, סדום ועמורה איז דאָךְ געווען [אויף] אַן אַנדערן אופן, דעס [ארץ ישראל] איז דאָךְ נישט "נתהפך" געוואָרן. נאָר וואָס'זשע דען, דער פסוק זאָגט, איבערדעם איז געווען אַזוי גרויס דער עונש אין ארץ ישראל, גָּפְרִית וּמֶלַח שָׂרְפָה כָּל אֶרְצָה^{כב} (ע"י פתיחתא דאיכה רבה סוף סימן לד), [ווייל דאָס איז] אַזוי ווי מ'זעט ביי סדום. וואָס איז געווען דער טעם פון מִהְפַּכַת סֶדֶם וְעַמְרָה? ווייל ס'איז אין ארץ ישראל. איבערדעם איז דער עונש, דער גָּפְרִית וּמֶלַח, אויך ווייל ס'איז אין ארץ ישראל. מיט 'דעם' טוט ער עס צוגלייכן.

פ

וכתב שם הרמב"ן, דמהפכת סדום הוא "לאות לבני מרי",
דהוא סימן לבני ישראל שאם יחמאו בארץ ישראל יגלו ממנה

זאָגט ער, די מִהְפַּכַת סֶדֶם איז לֵאוֹת - אַזוי ווי דער רמב"ן זאָגט דאָס לשון - די מהפכת סדום איז לֵאוֹת לִבְנֵי מֶרִי, מ'זאָל ווייזן ווי גרויס דער עונש איז [אם חוטאין אין "ארץ ישראל"].

ווייל דעס האָט געוויזן ווי גרויס דער עונש איז אין "ארץ ישראל" אַז מ'זינדיגט. וואָרן ערגעץ אַנדערשט איז דאָס נישט געשען, ס'זאָל זיין אַזא 'מִהְפַּכָה' ווי ס'איז געווען אין סדום, אין חוץ לארץ איז דאָס נישט געשען, נאָר אין ארץ ישראל. דאָס איז למעלת ארץ ישראל וואָס איז נישט סובל קיין עוברי עבירה.

איבערדעם [הגם] די אַלע יאָרן וואָס ס'איז געווען [שישבו בני ישראל בארץ], איז מען געגאנגען, האָט מען זיי געלאָזט. אָבער 'ענדליך' [=לבסוף, ביים 'ענד', ווען] ס'איז נִתְמַלֵּא סָאָתָם געוואָרן, איז געווען דער עונש אַרגער ווי ערגעץ אַנדערשט, 'ווייל' ס'איז אין "ארץ ישראל". איז דאָס לֵאוֹת.

איבערדעם זאָגט מען דאָרטן [בהפסוק] כְּמִהְפַּכַת סֶדֶם וְעַמְרָה, [כי הפיכת סדום] דאָס איז לֵאוֹת לִבְנֵי מֶרִי, האָט מען געוויזן [דסיבת עונשם והקאתם בחורבן הבית והגלות, הוא] אַזוי ווי סדום. [עד כאן דברי הרמב"ן ורבינו בחיין].

פז

התחלת ישוב קושיא ב

ועל פי דברי הרמב"ן יובנו דברי הבעלי התוספות, דמשפט סדום נוגע לבניו של אברהם בכדי שידעו משפט הארץ, והיינו שידעו ישראל שאם חוטאין שם הוא חמור יותר, ורק בשמירת התורה יזכו לירושה וישיבה בארץ

דאָס קען זיין [בכוונת פירוש הבעלי תוספות].

ווי איך האָב פריער געזאָגט (באופן ששי) אויף דעם יִגַּשׁ לְמַלְחָמָה, האָט ער געוואוסט ער גייט דאָ איבערלאָזן פֿאַר אידן [מלחמה גדולה].

^{כב} במדרש איכה רבה (פתיחתא, לד): אמר ר' יודן שבע שנים נתקיים בהם גָּפְרִית וּמֶלַח. וכל כך למה, על שם והַגְבִּיר בְּרִית לְרַבִּים שָׁבוּעַ אֶחָד (דניאל ט, כז), כותיים שבה כיצד עושין, וזרעין אותה מטליות מטליות, וזרעין כאן והיא נשרפת, וזרעין כאן והיא נשרפת. עובדא הוה בחד דהוה קאים וְרַדִּי בִּבְקַעַת בֵּית עֲרָבָא, וְתַקַּף יְדֵיהָ אֶסִּיכְתִּיהָ וְסָלִיק עָפְרָא יִקְיָדָא וְאֻקִּיד דְּרַעֲיָה, לקיים מה שנאמר גָּפְרִית וּמֶלַח שָׂרְפָה כָּל אֶרְצָה. [מעשה באחד שהיה חורש בבקעת בית עֲרָבָא, לחץ על יתד המחרישה (להעמיק את החריש), והעלה עפר לוחט ונשרף ידיו].

[ועל דרך זה] האָט דער בורא כל עולמים געוואָלט מודיע זיין [לאברהם מקודם] ער זאָל וויסן וואָס ס'טוט זיך, ווי די בעלי התוספות זאָגט [כדי] מ'זאָל וויסן די משפט פון סדום [ניושי הארץ].

מיט דעם פאַרשטייט מען, מיט דעם רמב"ן פאַרשטייט מען די בעלי התוספות. דער בורא כל עולמים האָט געזאָגט, איך וועל אים מודיע זיין סדום [כדי] מ'זאָל וויסן דעם משפט [של יושבי הארץ], מ'זאָל דאָס קאַנען מודיע זיין פאַר די קינדער אַז ס'איז געווענדט, אַז [ירושלתי וישיבת] ארץ ישראל איז געווענדט אין שמירת התורה, דאָס קאָן מען מברר זיין פון מהפכת סדום, ווי האַרב ס'איז [אם חוטאים ח"ו] אין ארץ ישראל.

פח

איבערדעם האָט אים דאָס דער בורא כל עולמים מודיע געוועזן, ער האָט געוויסט פריער [כדי שיתפלל עליהם מקודם, ויהיה מזה תועלת לבניו לדורות (וכדלהלן אות צו)]. דאָס קאָן גאָר זיין דער פֿשט [בבעלי התוספות].

פט

הקדמה לישוב קושיא ג

ממה שאמרת בביאור המדרש בפרשת ברכה

(עד אחר אות צג)

במדרש דרשו שכשהקב"ה הראה למשה את ארץ ישראל, הראה לו גם את הגיהנם, ונתיירא משה, ולזה אמר לו ה'ראיתך בעיניך וְשָׁמָּה לא תעבר בגיהנם

איך האָב אַמאַל געזאָגט³⁰, [לפרש וואָס] ס'שטייט אין ספרי [ושאר מדרשים]³¹ דער בורא כל עולמים, [על מה שנאמר] [וְיִרְאֶהוּ הָאֱלֹהִים] אֶת כָּל הָאָרֶץ (ברכה לד, א), את הככר ואת כל הירדן, דער בורא כל עולמים האָט געוויזן ארץ ישראל [למשה רבינו], האָט ער געוויזן עד סוף כל הדורות, אֶת הַנֶּגֶב [וְאֶת הַכָּנָן] בְּקֶעֱת יִרְחוֹ וגו' (שם, ג), עד סוף כל הדורות, [וסיים הכתוב] (שם, ד) ה'ראיתך בעיניך וְשָׁמָּה לא תעבר. שטייט אין ספרי, ער האָט אים געוויזן אַלדינגס [כל מה שיארע] עד סוף כל הדורות, און ער האָט אים [געוויזן], והראה לו את הגיהנם. האָט ער זיך דערשראָקן, חלילה טאַמער וועט ער קומען אין גיהנם, זאָגט ער ניין, ה'ראיתך בעיניך וְשָׁמָּה לא תעבר.

צ

ויש להבין השיבות, למה כשהראה לו ארץ ישראל, הראה לו גם את הגיהנם

לכאורה [יש להבין, דהלא] ער האָט דאָך אים [דאָ] געוויזן [רק] גאַנץ ארץ ישראל וואָס ס'וועט זיך טון עד סוף כל הדורות, [ואם כן] ווי קומט אָבער דאָס גיהנם דאָ צו ווייזן, פונקט אויף דעם ענין.

³⁰ בס"ג וירא תשי"ט. וע"ע ביואל משה (ב, קיג).

³¹ בספרי (זאת הברכה, רמז תקסד): אל תהי קורא עד היום האחרון, אלא עד היום האחרון, מלמד שהראהו את כל העולם מיום שנברא עד שיחיו המתים. (ועיי"ש עוד שהארץ בביאור הפסוקים שם במה שהראהו הקב"ה למשה את הארץ). ובתנחומא (מסעי סימן ד), ומדרש רבה (מסעי כג, ה): מלמד שהראהו הקב"ה למשה כל מה שהיה ושעתיד להיות וכו', כל דור ודור ושופטיו, דור ודור ומנהיגיו, דור ודור ורשעיו, דור ודור וצדיקיו, שנאמר (ברכה לד, ד) זאת הארץ אשר נשבעתי לאבותיך ליתן לך וְלְעַמְּךָ וגו', מלמד שהראהו גיהנם, אמר משה לפניו רבש"ע מי נדונין בה, אמר ליה הרשעים והפושעים בי וכו', התחיל משה מתירא מן גיהנם אמר לו הקב"ה ה'ראיתך בעיניך וְשָׁמָּה לא תעבר.

צא

אמנם מבואר במדרש דהקב"ה נתן לאברהם בריה לבחור לבניו או גיהנם או גלות, ובחר בגלות במקום הגיהנם, ולכן כשראה משה את כל המאורעות של ארץ ישראל, וראה גם הגלות שיגלו משם, הראה לו הקב"ה את הגיהנם, למען יתנחם על הגלות, שעל ידי זה יתקיים וְשָׁמָּה לֹא תֵעָבֵר בְּגִיחָם

נָאָר וּוְאִם זָשַׁע דַּעַן, עַר הָאֵט גַּעזַעַן טַאקַע אִין "אַרְץ יִשְׂרָאֵל" וּוְאִם ס'וועט זיך טון עד סוף כל הדורות, הָאֵט עַר דַּאָךְ גַּעזַעַן ס'וועט זיין "גְּלוּת" וְשִׁיגְלוּ יִשְׂרָאֵל מִשָּׁם.

און פֿאַרוואָס איז דאָס גְּלוּת, שטייט דַּאָךְ, דער מדרש זאָגט דַּאָךְ, מ'הָאָט געגעבן אברהם אבינו'ן אויסצוקלויבן צי גיהנם צי גלות, הָאֵט עַר אויסגעקליבן דאָס גְּלוּת. [ונמצא] איז דַּאָךְ דאָס גְּלוּת אויף 'דעם', [כדי] מציל צו זיין פונעם גיהנם.

איבערדעם הָאֵט מען אים געוויזן [למשה רבינו], בשעת עַר הָאֵט גַּעזַעַן דעם גְּלוּת, נו וועט עַר לכאורה פרעגן, וועט דַּאָךְ זיין אַ קשיא פֿאַרוואָס, נו פֿאַרוואָס געשעט דאָס. איבערדעם הָאֵט מען אים געוויזן דאָס גיהנם, ווען נישט [דאָס גְּלוּת] איז דַּאָךְ דאָס גיהנם. דאָס איז אָנשטאַטס דעם.

[און] אַז עַר הָאֵט גַּעזַעַן דאָס גיהנם, פון דעם הָאֵט עַר זיך שוין דערשראָקן, - עַר הָאֵט דַּאָךְ דאָ געוואָלט מתפלל זיין אויפן גְּלוּת [לבטלן], - הָאֵט דער בורא כל עולמים געזאָגט נִיין, הֲרָאִיתִיךָ בְּעֵינֶיךָ וְשָׁמָּה לֹא תֵעָבֵר, ווייל ס'איז וְשָׁמָּה לֹא תֵעָבֵר [בגיהנם], איבערדעם איז דאָס גְּלוּת.

צב

וכן יש לפרש כפשוטו, וְשָׁמָּה לֹא תֵעָבֵר לֹאֲרֵץ יִשְׂרָאֵל, דע"י מה שמושה לא נכנס לארץ ע"י היה המקדש יכול ליחרב, והיו ישראל יכולין לילך לגלות במקום גיהנם, ועי"ז ניצולו מן "הכליה" ח"ו

[וגם יש לפרש וְשָׁמָּה לֹא תֵעָבֵר כפשוטו, שמושה לא יכנס לארץ ישראל. דהנה] ס'שטייט דַּאָךְ [בספרים הק', ועי' מגלה עמוקות ואתחנן אופן כ] ווען משה רבינו קומט קיין ישראל העט נישט געקאָנט זיין קיין גְּלוּת.

'אָזוי' [כעת שהיה חורבן] איז געווען שפך חמתו על עצים ואבנים¹⁰, [אבל אם היה נכנס משה לארץ נמצא] ס'העט נישט גיווען געקאָנט חרוב ווערן דעראס בית המקדש¹⁰, העט חס ושלום געווען פֿלִיָה.

¹⁰ בתנחומא פקודי (סימן ח): לאברהם הראה הקב"ה את התורה, והקרבות, וגיהנם, ושעבוד גלויות וכו'. אמר לו הקב"ה לאברהם, כל זמן שבניך מתעסקים בשתים נצולין מן שתיים, ועתידין קרבות ליבטל ובית המקדש ליחרב, אלא במה אתה מבקש שישתעבדו בניך, בגיהנם או בגלות. התחיל תמה ולא היה יודע מה לברור, אמר רבי חנינא בר פפא אברהם בירר לו את המלכיות ואמר מוטב שישתעבדו בני בגלויות ולא ירד אחד מבני לגיהנם, והסכים הקב"ה עמו וכו'.

ובבראשית רבה (מז, כא): שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן אמר, ארבעה דברים הראה לו, גיהנם ומלכיות ומתן תורה ובית המקדש. אמר לו כל זמן שבניך עסוקים בשתיים הם ניצולים משתיים, פירשו משתיים הם נידונין בשתים. אמר לו במה אתה רוצה שִׁיָּדְרוּ בניך, בגיהנם או במלכיות. ר' חנינא בר פפא אמר אברהם פָּרַר לו את המלכיות, רבי יודן ור' אידי ור' חמא בר חנינא אמרו אברהם פָּרַר גיהנם והקב"ה פָּרַר לו את המלכיות וכו'. ר' הונא בשם ר' אחא אמר כך היה אבינו אברהם יושב וְתָמָּה כל אותו היום, אמר במה אָבְרָר בגיהנם או במלכיות, א"ל הקב"ה אברהם קָטַע הָדִין מוֹנִיטָא מִן פֶּדוּ וכו' [פירוש: השלף מִטְבֵּעַ זוּ מִכָּאן. והכוונה שלא תיקח לך המטבע של גיהנם, ולא תברור בו].

¹⁰ ולא שפך חמתו על ישראל, ועי"ז ניצולו ישראל מגזירת כליה. כמבואר במדרש רבה (איכה ד, יד) ובמדרש תהלים (מזמור עט), והובא ברש"י ותוספות קידושין (לא):.

¹⁰ כמבואר בגמרא סוטה (טו). שמושה דוד לא שלטו האיובים במעשה ידיהם. ואם היה משה נכנס לארץ והיה בונה את הבימה"ק, לא היה יכול המקדש להיות נחרב.

צג

[וכמו כן לענין הגיהנם], העט נישט געקאנט זיין קיין גלות, העט געווען גיווען שטארקער געוועזן דאָס גיהנם, האָט ער אים געוויזן הָרְאִיתִיךָ בְּעֵינַיִךְ, איך האָב דאָס נאָר 'געוויזן', פאַרוואָס, אָבער וְשָׁמָּה לֹא תַעֲבֹר, אַז דו וועסט נישט גיין קיין ארץ ישראל היצט אויך נישט, ממילא וועט קענען זיין גלות, און דאָס וועט זיין אַ הצלה פונעם גיהנם, [וואָס] ער האָט זיך דאָך דערשראָקן פאַרן גיהנם. איז דאָס הא בהא תליא [מה שלא יעברו ישראל בגיהנם, עם מה שמה לא יעבור לארץ ישראל, ומיושב מה שהקשינו על הספרי דמה שייכות ענין גיהנם לענין ארץ ישראל]. [עד כאן מה שאמרתי בביאור הספרי בפרשת זאת הברכה].

צד

ישוב קושיא ג

וזה שאמר במדרש, שאמר הקב"ה "מתן תורה" גלית לך, ששם נעשו ישראל חירות מן המלכויות, וגם "גיהנם" גליתי, דלאחר שחטאו שוב נגור עליהם הגלות ושעברו המלכויות, כדי להצילם מן הגיהנם שהוא קשה יותר דאָס קאָן זיין דער פֿשט [בביאור המדרש שבקושיא ג]. דער בורא כל עולמים האָט אים געוויזן [לאברהם אבינו], דער בורא כל עולמים האָט געזאָגט איך האָב אים געוויזן מתן תורה, מתן תורה איז חרות [על הַלְּחֹת] (כי תשא לב, טז), אַל תִּקְרִי חֲרוֹת אֶל־אֵלֶּיךָ חֲרוֹת מִלִּכְבוֹד מַלְּכֹת^ט, חֲרוֹת עַל הַלְּחֹת, דעמאָלטס ביי מתן תורה איז געווען חירות משעבוד מלכויות. נו וויאזוי איז עס געוואָרן דערנאָכדעם [לאחר שחטאן] דאָס גלות, האָט ער אים געוויזן דאָס גיהנם, [אז] דורכן גיהנם, [כדי] מ'זאָל פון דעם ניצול ווערן, איז געוואָרן צוריק שעבוד מלכויות.

צה

ושמא יבקש אברהם להצילם משניהם, לזה אמר דינה של סדום למחר ואיני מגלה לך? דהלא משפט בניו הוקשה למשפט סדום שמשם רואין חומר הדבר אם חוטאין בארץ ישראל, ואם כן בהכרח יצטרכו לקבל עונש הגלות כדי לינצל מן "הגיהנם" [ושמא ישאל אברהם אבינו] אפשר וועט זיין, העט געווען אַ מציאות ניצול צו ווערן פון די ביידע, [שלא יהיו לא בגיהנם ולא בגלות]. האָט דער בורא כל עולמים געזאָגט דעמאָלטס מוז איך אים שוין מגלה זיין סדום אויכעט, מוז איך אים מגלה זיין [דינה של] סדום, [וואָס] פון סדום זעט מען ווי האָרב ס'איז [אם חוטאין] אין ארץ ישראל, [ולסיבת החטא יצטרכו לעונש, ויבחר יותר בעונש גלות מבעונש גיהנם].

צו

ועוד שעל ידי הגלות יושק גדול הקטרוג, ויהיו ניצולים מן "הכליה". ושם בגלות ידרכו ישראל עד שיזכו לחשובה שלימה במהרה ע"י מלך המשיח איבערדעם איז עס אויך [טעם על הגלות], עקסטערדעם, קען זיין דאָס איז נאָך אַ טעם [על הגלות, דטעם הא' הוא כין] דער גלות וועט מציל זיין פונעם "גיהנם", און דערנאָכדעם איז דאָך דעס גלות [מטעם ב'], ווייל דאָרט [בארץ ישראל] איז זייער האָרב די עונות [כדברי הרמב"ן דלעיל ולכן הקטרוג גדול שם, וע"י הגלות לחור"ל לא יהיה הקטרוג גדול

^ט בגמרא עירובין (נד): אמר רבי אלעזר, מאי דכתיב חרות על הַלְּחֹת, אלמלי לא נשתברו לוחות הראשונות לא נשתכחה תורה מישראל. רב אחא בר יעקב אמר, אין כל אומה ולשון שולטת בהן, שנאמר חרות, אל תיקרי חרות אלא חירות. [ופירש"י: על הלוחות. בשביל הלוחות, היו בני ישראל בני חורין].

כ"כ, ואדרבה הגלות ממעט הקטרוג (כדלהלן אות צט), איבערדעם מוז מען 'נצטרף' ווערן אין גלות, ביז דער בורא כל עולמים וועט העלפן מ'וועט תשובה טון.

צז

ווען מ'העט גיווען זוכה געווען העט מען אליין גיווען תשובה געטון, [און] אז נישט וועט דער מלך המשיח מחזיר בתשובה זיין, איידער ער וועט פירן אידן קיין ארץ ישראל איז לכל הדעות וועט מען מחזיר בתשובה זיין אידן, אזוי זאגט דאך דער ראב"ד (עדיות ב, ט).³⁷

צח

איבערדעם האָט ער אים געוויזן די אַלע זאַכן. איבערדעם האָט דער בורא כל עולמים געזאָגט, איך האָב אים געוויזן מתן תורה, אַז ס'איז חירות משעבוד מלכיות, נאָכדעם האָב איך דאָך געוויזן דאָס גיהנם, נו זאָל איך אים נישט ווייזן סדום?

פון סדום איז געדרינגען די עונות פון ארץ ישראל [שהם חמורים מאוד], און דורכדעם איז געווען אַ הכרח דאָס גלות, ווייל אין ארץ ישראל איז זייער האָרב די עוונות, איבערדעם מוזן זיין רוב אידן אין גלות, דעם שטילט דעם קטרוג³⁸, דעם חרון אף, [נכטעם הב' הנ"ל].

איבערדעם מוז מען שוין ווייזן סדום אויכעט, ווייל איך האָב אים געוויזן די השתלשלות פון אידן, איך האָב אים שוין געוויזן די 'הצלה' פונעם גלות [מה שהגלות מצלת מדינה של "גיהנם" ומן גודל החרון אף והקטרוג], מוז איך אים שוין ווייזן סדום אויכעט, וואָרן דאָס איז דאָך [לאות לבני מרי], מ'האָט דאָך געוויזן ביים חורבן [בית המקדש שהוא דומה] כְּמַהפֶּכֶת סָדֵם [כמבואר בפרשת נצבים (וכדלעיל אות פה). ולכן] אַז איך ווייז אים שוין אַלעס, מתן תורה מיט גיהנם, מוז איך אים שוין ווייזן [גם דינה של סדום], דעם איז דאָך דאָס מְשָׁל [כמהפכת סדום ועמורה שבפרשת נצבים, שהפכת סדום הוא] לאות לבני מרי ווי דער רמב"ן זאָגט, איבערדעם ווייל איך האָב אים דאָס געוויזן [צריך אני לגלות לו גם דינה של סדום], איבערדעם איז דאָס אַלעס³⁹.

צט

המשך ישוב קושיא א-ב

ולכן הקדים הקב"ה להודיע לאברהם משפט סדום /מקורם/, כדי שיתפלל עליהם, ויהיה מזה תועלת לבניו לדורות, כיון שמשפט בניו הושה בפסוק למשפט סדום ועמורה, ואז יגן על בני ישראל תפילת אברהם שיהיה להם שְׁאֲרִית [ולדברי התוספות מיושב גם המשך הפסוקים ואברהם דיו ידיו וגו', למען אשר יצוה וגו', ומיושב גם קושיא א]

און אברהם אבינו מיט זיינע תפילות האָט ער מתפלל געוועזן טאָקע, ס'זאָל זיין, ס'זאָל בלייבן לְעוֹלָם שְׁאֲרִית⁴⁰, און ער האָט מתפלל געווען אויף סדום [עבור צורך

³⁷ מלשון צירוף וזיכור, שהוא ענין בירור וליבון. וכלשון הכתוב (דניאל יב, י) יִתְבָּרְרוּ וַיִּתְּלַבְּנוּ וַיִּצְפְּרוּ רַבִּים וגו'.

³⁸ כמובא בוויאל משה (א, כא), ועוד בכמה מקומות בדברי רבינו.

³⁹ וכמו שמבאר רבינו באורך בס"ג נצבים וילך תשט"ו (לשון קדשו קונטרס קיו, ונדפס בחידושי תורה תשט"ו תחלת הספר), ובס"ג נצו"י תשט"ו (נדפס שם עמוד תש), ובוויאל משה (מאמר ראשון סימן יד-טו, ומאמר שני סימן קיד), ועוד.

⁴⁰ ועיין עוד באורך בס"ג וירא תשי"ט (ובחידושי תורה תשי"ז עמוד קמב).

⁴¹ מלשון סדר העבודה ליום כיפור: זָכַרְתָּ בְּרִית לְתַמִּים בְּדוֹרוֹ, וּבְזָכֻתוֹ שְׁמֶתָ לְעוֹלָם שְׁאֲרִית. - ופירוש דברי רבינו כאן, שתישאר שארית אל 'העולם' (די וועלט).

הצלת בני ישראל לדורות], ווייל מ'גלייכט עס צי צו סדום, האָט ער מתפלל געווען טאַקע אויף די אנשי סדום, כדי ס'זאָל בלייבן עפעס פון די תפילות פאַר'ן כלל ישראל. [ווייל] דאָס איז דאָך אויכעט [נכלל בתפלות], וואָס מ'לערנט זיך אַרויס, דער עונש דער קטרוג איז דאָך כמהפכת סדום, ממילא מדה טובה מרובה [ממדת פורענות], אַזוי די תפילות פון סדום וועלן בלייבן אַז דאָס זאָל נוצן פאַר אידן, יהיה איך שיהיה [מצב הדורות], אַז ס'זאָל בלייבן ביי אידן שְׁאָרית. אויף דעם האָף מיר [על כח תפילתו של אברהם אבינו].

ק

ברכת הקודש

דער בורא כל עולמים זאָל זיין ירחם על עמו ועל ארצו, אויפן כלל ישראל, מ'זאָל מיר געהאָלפן ווערן בכח תפילתו של אברהם אבינו, דורך 'זיין' אָהבֶת צֶדֶק וְתִשְׁנֶא רֶשַׁע, דורך זיין כח.

דער בורא כל עולמים זאָל העלפן, מ'זאָל מיר במהרה ניצול ווערן מכל צרה וצוקה.

מ'זאָל מיר די זכיה האָבן מִדְבָּק צו זיין אין תורה און אין מצות.

מ'זאָל דבוק זיין אין דרכי השי"ת, באמת ובתמים.

מ'זאָל מיר זוכה זיין במהרה צו זען ישועת כל ישראל ושמחתן, מתוך טהרה.

מתוך נחת ושמחה, זאָל מיר זען בהתגלות כבוד שמים עלינו, במהרה בימינו אמן.

